

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Zdeněk Straka

Meziválečná pozemková reforma a rod Kinských
Diplomová práce

Olomouc 2016

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Meziválečná pozemková reforma a rod Kinských* vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne

Podpis

Rád bych na tomto místě poděkoval své rodině za materiální, morální a veškerou další pomoc, kterou mi poskytovala v průběhu mého studia. Dále bych chtěl poděkovat JUDr. Ondřeji Horákovi, Ph.D. za jeho trpělivost, ochotu pomoci mi při psaní této práce a za jeho cenné rady.

Obsah

1	Úvod.....	5
2	Příčiny vzniku pozemkové reformy, její právní rámec, výklad pojmů	7
2.1	Výklad pojmu zábor.....	7
2.2	Příčiny vzniku pozemkové reformy.....	8
2.3	Rámcový přehled zákonné úpravy reformy	14
2.4	Zákon o obstarání velkostatků	15
2.5	Záborový zákon	15
2.6	Zákon o přidělu zabrané půdy a úpravě právního poměru k přidělené půdě (přídělový zákon).....	19
2.7	Náhradový zákon	22
2.8	Zákon o zajištění půdy drobným pastýřům.....	25
2.9	Zákon o ochraně drobných zemědělských pachtýřů.....	28
3	Nabývání majetku v průběhu staletí, přehled	31
3.1	Rod Kinských v Čechách.....	31
3.2	Majetek Kinských před pozemkovou reformou	36
3.3	Vstup do nových poměrů	37
4	Průběh pozemkové reformy znázorněn na majetku Kinských	39
4.1	Velkostatek Polná-Přibyslav-Žďár	39
4.2	Zaměstnanecká otázka v době reformy	39
4.3	Provádění pozemkové reformy na velkostatku Polná-Přibyslav-Žďár.....	40
2.	Zkrácené řízení přídělové	42
4.4	Propouštění půdy ze záboru.....	43
5	Pozemková reforma na jednotlivých dvorech	45
5.1	Dvůr Dolní a Keřkov	45
5.2	Dvůr Velký a Ovčín.....	45
5.3	Dvůr Juliin	46
5.4	Dvůr Pohled	46
5.5	Dvůr Přibyslav	47
5.6	Dvůr Ronov nad Sázavou	47
5.7	Dvůr Žďár	47
5.8	Lesní hospodářství	48
6	Shrnutí pozemkové reformy a rodu Kinských na velkostatku Polná-Přibyslav-Žďár.....	50
7	Ohlasy na pozemkovou reformu	51
8	Závěr	53
9	Literatura.....	55

1 Úvod

Cílem této diplomové práce je názorné přiblížení osudů majetku Kinských po vzniku samostatného Československého státu v letech 1918 až 1939. K práci byla využita jak odborná literatura, tak archivní zdroje, zejména z fondů Moravského zemského archivu v Brně a Národního archivu v Praze.

Touto prací se pokusím objasnit otázky vzešlé při pozemkové reformě, a to, jak moc byl rod Kinských ovlivněn vznikem republiky a zábořem majetku při pozemkové reformě a jakým způsobem tyto zábořiny probíhaly. Práci jsem si rozdělil na 3 kapitoly, které mají zmapovat po právní stránce časový úsek z let 1918 – 1939.

Kinští jsou starý šlechtický rod, jehož historie spadá až na počátek 13. století. Tento rod je spojen zejména s Chlumcem nad Cidlinou a později, v první polovině 20. století, vyženěním, Žďárem nad Sázavou. Tato města vděčí Kinským za svůj rozkvět. Největší rozmach zaznamenalo chlumecké panství v druhé polovině 17. a první polovině 18. století, kdy své panství rozšířili skoupením okolních statků a malých panství.¹

V první kapitole se budu pozemkové reformě, jejím příčinám vzniku, právním aspektem. Budu zejména historicky-právně analyzovat období, kdy reforma a následné přerozdělení půdy začalo. Doba vzniku první republiky šlechtickým rodům nepřála, jako jedni z velkých majitelů pozemků, byli změnou poměrů a následně pozemkovou reformou, dotčeni nejvíce.

Druhá kapitola je určena zabývat historií rodu Kinských a jejich nabývání majetku, největší rozkvětem a celkovou výměrou majetku. Vedle toho se zmíním o dopadech na rod Kinský po vzniku nového Československého státu. V této kapitole také zvolím, kterou větví rodu se budu v této práci zabírat.

Třetí kapitola se bude zabývat samotným průběhem pozemkové reformy, pokusím se průběh ukázat na názorných příkladech na majetku Kinských. V této kapitole nejprve popíši způsob získávání a souhrn jeho majetku, který byl pozemkovou reformou postižen.

Práce, doufám, bude tematicky přehledná. Výhodou jednotlivých kapitol bude možnost rychle zjistit nejen rozsah majetku, který Kinští v dotčené době vlastnily, ale i jejich postavení a přehled zjištěného nemovitého majetku.

¹ RICHTER, Karel. *Sága rodu Kinských*. [ČESKO: s. n.], 2008, s. 6-7.

Téma práce je rozsáhlé, neboť rod Kinských jest rozvětven a zahrnuje obrovské množství informací a dat, která nelze v celé šíři a hloubce obsáhnout v jediné diplomové práci obsáhnout. Rod Kinských byl vzhledem ke svým činům oblíben a dařilo se mu získávat majetek. Spolu se Schwarzenberky patřil k největším rodům v Čechách, svou loajalitou byl často odměněn. Za jejich vlády se dařilo rozvinout města, došlo tak k materiálnímu ale i kulturnímu rozkvětu. Z těchto důvodů se zaměřím především na Chlumeckou větev rodu, kam spadá i oblast Žďáru nad Sázavou, tj. velkostatek Polná-Přibyslav-Žďár. Obzvláště oblast Žďáru nad Sázavou je mi blízká, neboť je to takřka kousek od mého bydliště. I toto byl jeden z důvodů volby chlumecké větve a zejména velkostatku Polná-Přibyslav-Žďár.

2 Příčiny vzniku pozemkové reformy, její právní rámec, výklad pojmů

2.1 Výklad pojmu zábor

Abychom mohli vůbec pokračovat v práci, je důležité si nejprve vyjasnit, co se oním zábořem vlastně myslelo. Dle ustanovení § 2 odst. 2 zábořového zákona se „zábořem vyjadřují vzájemné povinnosti osob, které jsou determinovány určitým poměrem k velkému majetku pozemkovému“ na straně jedné a státem na straně druhé. Dle JUDr. Jaromíra Sedláčka jde tedy o vztah právních povinností, čili právní poměr. Zábořem se neoznačují žádné právní zkušenosti.²

Právní povinnosti, které označujeme společným názvem zábor, vyjmenovává zábořový zákon ve svých ustanoveních v § 5 až § 16 zmíněného zákona, jsou následující:

1. Osoby, které podle práva občanského jsou oprávněny hospodařit na zabraném majetku, jsou povinny hospodařit až do té doby, kdy bude státem převzat (§ 6 zábořového zákona)
2. majitelé pozemků zabraných nebo jich zástupci jsou povinni majetek zabraný ohlašovat k soupisu (§ 16 odst. 2 zábořového zákona)
3. zcizení, pronájem zabraného majetku, jeho zavazení a dělení musí být učiněno jen se souhlasem Pozemkového úřadu (§ 7 zábořového zákona)
4. na zabraném majetku možno nabýt úkojového (úkojného) práva jen exekucí vnučené správy (§ 8 zábořového zákona)
5. povinnost majitelů pozemků dotčených reformou strpět přejímání zabraného majetku státem (§ 5 zábořového zákona)
6. prodat inventář státu (§ 6 zábořového zákona)
7. povinnost státu osobám, kterým se zabírá majetek, vyjmout ze zábořu majetek nepřesahující výměry stanovené dle § 2 citovaného zákona, ale možnost vyloučit půdu až do největší výměry 500 ha (§ 11 zábořového zákona)
8. povinnost státu poskytnout za zábor majetku náhradu (§ 9 zábořového zákona)

² SEDLÁČEK Jaromír. *Pozemková reforma. Pět civilistických úvah o zábořu velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: Barvič a Novotný, 1922, s. 11.

2.2 Příčiny vzniku pozemkové reformy

Důvodů vzniku pozemkové reformy můžeme shledat nepřeborné množství. Jako hlavní důvod lze brát ten, že nově vzniklý samostatný stát se snažil odprostit od habsburské monarchie. Šlechta byla v tomto období vnímána spíše jako pokračovatelka tradice monarchie a starých pořádků. Neméně důležitým faktorem byla snaha zamezit hospodářské a sociální nerovnosti.

Cíl pozemkové reformy spočíval v posílení pozice drobných zemědělců na úkor oslabení velkého pozemkového vlastnictví, neboť zde byly obrovské rozdíly v držbě půdy. Zatímco před první světovou válkou vlastnily v českých zemích bezmála tři čtvrtiny (70,7 %) všech zemědělců nesoběstačná hospodářství do 2 ha, více než čtvrtinu veškeré půdy (27,7 %) patřila 236 vlastníkům (0,02 %) velkostatků s výměrou nad 2000 ha.³ Na Slovensku a Podkarpatské Rusi byl tento nepoměr ještě zřetelnější, kdy 935 vlastníkům půdy s výměrou nad 1000 katastrálních jiter (545,9 ha) patřilo 3 151 881 k. j. (1 720 611 ha), tedy 35,6 % veškeré půdy v daných oblastech.⁴ Stručně shrnuto pohledem pozemkové reformy: 1 737 velkostatkářů vlastnilo přibližně čtyři miliony ha půdy, tedy více než čtvrtinu rozlohy celé republiky.⁵ Snahou celé pozemkové reformy bylo totiž oslabení napětí ve společnosti, zvětšení počtu soběstačných hospodářství, především střední velikosti. Prostřednictvím reformy se umožnilo zlepšit majetkovou situaci, současně byla také pokusem o zajištění určité životní jistoty, která byla spatřována majiteli středních hospodářství prostřednictvím vlastnictví půdy.⁶

³ Srov. VOŽENÍLEK, Jan. *Pozemková reforma v Československé republice*. 2. vydání. Praha: J. Voženílek, 1924, s. 9-12 (podle statistiky k roku 1896).

⁴ Tamtéž, s. 13-15 (podle statistiky k roku 1895 i 1910). Dále srov. RYCHLÍK, Jan. Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu. In: *Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. Dubna 1994 v Uherském Hradišti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 43.

⁵ Tamtéž, s. 15.

⁶ HORÁK, Ondřej. *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*. Brno: Libri, 2007, s. 102-103.

Tabulka 1 Struktura vlastnictví půdy v roce 1902 v % (pramen Statistická příručka Království českého Praha 1913 - zdroj Efmertová M C, České země v letech 1848 - 1918, Libri, Praha 1998)

Rozloha (ha)	Čechy	Morava	Slezsko
0 - 2	45,1 %	50,7 %	48,8 %
2 - 5	25,1 %	22,7 %	24,1 %
5 - 20	22,8 %	21,9 %	21,5 %
20 – a více	7,0 %	4,7 %	5,6 %

Dalším cílem bylo přerозdělit půdu od šlechty a velkostatkářů drobnému lidu, které by zamezilo vystěhovalectví lidu z venkova do měst. V meziválečném Československu znamenala největší státně-mocenský zásah do soukromého podnikání, přinesla několikanásobný nárůst počtů soukromých majitelů a představovala tak zdemokratizování vlastnictví půdy s jistými limit.⁷

Tabulka 2 - Struktura vlastnictví půdy v Českých zemích - srovnání rok 1902 - 1921 v % (zdroj: Kárník Z. České země v éře První republiky (1918 - 1938). Díl první)

Rozloha (ha)	Rok 1902	Rok 1920
Do 5	24,6 %	24,3 %
5 – 10	12,6 %	11,5 %
10 – 20	10,1 %	8 %
20 – 50	3,8 %	2,7 %
50 – 100	0,3 %	0,2 %
100 – 200 */	0,3 %	0,3 %
200 – 500 **		

- **samostatně hospodařící jednotky, průměrně 143 ha veškeré půdy, 126 ha zemědělské půdy*

*** kapitalistické statky občanských vlastníků (popř. nové šlechty jmenované za zásluhy císařem v 50. letech 19. Století), příčinou zachování počtu těchto velkostatků i za první republiky byl zřejmě přechod půdy od aristokratických latifundistů k občanským velkostatkářům*

⁷ Byl to zásah dalekosáhlý a současně osamocený. Již za Rakouska diskutovaná socializace uhelných dolů neproběhla ani za první republiky. K tomu blíže: ADAMOŤÁ, Karolína. K otázce zestátnění a socializace uhelných dolů v první Československé republice. In: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*. Díl II. Praha: CeFRoS; Historický ústav AV ČR, 1999, s. 410 - 414.

K obdobné situaci docházelo téměř po celé Evropě, kdy bylo pozemkové vlastnictví taktéž přerозdělováno.⁸ *Pozemkovou reformu uskutečnilo 22 Evropských států, přičemž tyto zaujímaly 90% území Evropy, v němž žilo 80% tehdejších obyvatel. Nejvíce se pozemková reforma dotkla východoevropských zemí, které byly charakteristické převahou velkostatků držících půdu. Tím pádem se projevoval samozřejmě nedostatek půdy ve vlastnictví rolníků a drobných zemědělských závodů, dále zde převažoval agrární charakter těchto zemí, což samozřejmě vedlo k větším a daleko tvrdším agrárním proměnám než které probíhaly v západní Evropě. Jednotlivé průběhy pozemkových reform byly podmíněny nastalou radikalizací společnosti, konkrétně pozemková reforma v každém státě závisela na tom, které uskupení, tj. strany se dokázaly prosadit se svými představami. Každé reformy měly svoje specifické rysy, avšak v jedné věci se shodovaly a to snahou dospět ke společnému cíli – snížení sociálního napětí na venkově, na úkor velkého pozemkového vlastnictví posílit malé a střední držby půdy. Všechny tyto kroky směřovaly k posílení střední vrstvy zemědělského obyvatelstva. Zmiňovali jsme především hospodářské a sociální příčiny, avšak v prosazení pozemkové reformy mělo především politický rozměr, byly jím sledovány politické cíle. Ve většině případů šlo o vytvoření stabilního prostředí a opory vládnoucího režimu, jenž se opíral, stejně jako u nás, o silnou agrární stranu. V Evropě tak získávala na oblibě a síle „myšlenka soukromého vlastnictví drobného a středního nad převahou velkostatku.“ Zcela opačnou cestou se vydalo Rusko, kde v letech 1928 až 1934 probíhala kolektivizace půdy, často násilná. Kromě politických, hospodářských a sociálních cílů získávala v národnostně smíšených zemí pozemková reforma také nacionální charakter. Jednalo se o situace, kdy skrze reformu docházelo k posilování většinového národa oproti národnostním menšinám. Jako příklad můžeme uvést Polsko ve vztahu k běloruskému a ukrajinskému obyvatelstvu, případně Rumunsko ve vztahu k maďarskému obyvatelstvu.“⁹*

⁸ Srov. zvl. MASLOV, Sergej S. *Princip soukromého vlastnictví v pozemkových reformách poválečné Evropy*. Praha: [Státní pozemkový úřad], 1927; SERING, M. (ed.), *Die agrarischen Umwälzungen im ausserrussischen Osteuropa*. Berlín; Leipzig: Walter de Gruyter & Co., 1930; *Dvacet let československého zemědělství 1918 – 1938. K dvacátému výročí Československé republiky*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 1938, s. 23-24. OTÁHAL, Milan. *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*. Praha: Československá akademie věd, 1963, s. 7-8. Otáhal uvádí kromě Ruska pouze třináct dalších států, ale mluví jen o zemích východní Evropy. K tomu dále srov. údaje v příspěvcích Lubomíra Slezáka, Vlastislava Laciny a Jana Rychlíka ve sborníku FROLEC, Ivo. (ed.). *Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 1994, s. 3, 35 a 43.

⁹ HORÁK, Ondřej. Zásahy státu do soukromoprávních vztahů. In VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (edd.). *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1. díl. Brno: MU, 2012, s. 348-349.

Ač se Československo snažilo v pozemkové reformě sledovat všechny zmíněné cíle, byly tyto všechny na pozadí hlavní motivace – mocensko-politického boje proti šlechtě a církvi, ve kterých byly viděny prodynastické postoje, které vedly za války a kterými měly opět zklamat v projevu národního uvědomění. Politikové snažice si získat hlasy voličů svými ústy pronášeli historická tvrzení avšak s absentující historickou věrohodností. Těmito slovy burcovali a zdůvodňovali nové rozložení sil. Nicméně toto je průvodní znak skoro každé revoluce, či historických událostí, jež se samy stanou historií.

Pozemková reforma, respektive její myšlenka, probíhala v porevoluční době nově vzniklého státu. Očekávalo by se, že v takto důležité věci budou jednotlivé strany vystupovat se stejnými postoji. Opak byl však pravdou. K největším rozkolům docházelo mezi agrárníky a sociální demokracií. Agrárníci navrhovali parcelaci velkostatků a přidělení jejich půdy. Naproti tomu sociální demokraté prosazovali zabránění půdy vlastníkům, jež měli rozlohu větší než 100 ha (radikální křídlo navrhovalo snížit limit na 50 ha) při současném vyvlastnění bez náhrady. Nakonec byl prosazen rozumnější názor agrárníků a došlo k parcelaci velkostatků a přidělení jejich půdy.¹⁰

Otázkou motivace pozemkové reformy se zabýval současník, bdělý komentátor a také velký kritik, profesor Pekař. Uvažoval, co mělo zásadní vliv na podobu naší pozemkové reformy (konkrétně na její zákonné zakotvení), zda revoluční situace a myšlenky, aktivity a mocenské soupeření politických stran, nacionální důvody nebo proti šlechtické nálady. Konečné hodnocení ponechal do budoucna historikům, že se tím budou jistě blíže zabývat.¹¹ Za chybné lze považovat v „kampani za historickou pravdu“, jež provázela, prakticky celé období pozemkové reformy, že zde byla šlechta popisována negativně, přičemž bylo lidu dáno mravní právo odebrat šlechtě její majetek, což mělo sloužit k nápravě pobělohorských křivd, ať již bez náhrady nebo jen za náhradu nepatrnou, což se rovnalo vyvlastnění.¹² Za profesora Pekaře se také postavil ředitel zemského archivu J. B. Novák, který potvrdil nesmyslnost historické revize majetkových přesunů velkostatkářské půdy v našich zemích po Bílé hoře. S Pekařem také vyjádřil souhlas profesor právních věd slovanských národů Karlovy Univerzity dr. K. Kadlec. Profesor dr. Kadlec taktéž schvaloval výjimku ze zabránění majetku bez náhrady v případě

¹⁰ HORÁK: Zásahy státu do soukromoprávních vztahů, s. 349-350.

¹¹ PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: Vesmír, 1923, s. 26 an.

¹² Tamtéž, s. 25.

lichtenštejnské rodiny, protože Karel z Lichtenštejna v době pobělohorské získal nejvíce majetku při konfiskacích, tj. obohatil se jednak na úkor šlechty ale i na úkor českého lidu.¹³

Ferdinand Peroutka, jeden z nejvýznamnějších komentátorů tehdejší doby se vyjádřil, že *Národní výbor v době vydání zákona o obstavení velkostatků neuvažoval o pozemkové reformě z hospodářského hlediska, ale pouze z hlediska národního.*¹⁴ Dokonce se u něj dočteme, že většina sněmovny pohlížela na zákon o zabránění velkého pozemkového majetku skutečně dost primitivně jako na odčiněné porážky na Bílé hoře.¹⁵

Nedostatek půdy vyvolával u drobného lidu značný hlad po půdě. To vedlo k vysokému vzrůstu kupních cen a abnormální výši nájemného. Z těchto příčin vzrůstal tlak na malé či střední statky. Tak docházelo k rozpadávání malého a středního zemědělského majetku na drobné a trpasličí podniky. Snižoval se počet soběstačných zemědělců, kteří tvořili páteř zemědělství a státu. Naproti tomu velkostatky nebyly téměř dotčeny.¹⁶ Navíc se zde objevovali tzv. Latifundisté, kteří využívali zhusta drobných (parcelních) pachtů k tomu, aby si zajistili pracovní sílu pro své podniky a to tak, že vedle pachtovného ukládali pachtýři povinnost odvést propachtovateli také např. několik dní práce za rok. Častokrát tato práce nebyla za mzdu, ale byla prováděna zdarma.¹⁷ Největším latifundistou v českých zemích byla v roce 1902 katolická církev.

Její pozemkové dominium představovalo zhruba 380.000 ha.¹⁸ Její majetek můžeme členit do dvou hlavních skupin:

1. majetek far a jiných malých obročí a
2. církevní velkostatky, přičemž např. velkostatky o největší rozloze připadaly olomouckému a pražskému arcibiskupství.

Vlastníci latifundií v této době vytvářeli soběstačné zemědělské podniky. Podnikali nejen v potravinářském průmyslu, ale i ve stavebnictví a dřevařském průmyslu. Spravovali lomy, uhelné a rudné doly, pily, mlýny, lihovary, cukrovary, vinařství, hutě a sklárny. Do jejich hospodářství připadaly i rybníky a lesy s loveckými revíry. Zároveň při svých

¹³ SLEZÁK, Lubomír. Sborník k dějinám 19. a 20. století. In *Moderní dějiny. Tvůrci, kritikové a odpůrci pozemkové reformy*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1993, s. 208.

¹⁴ PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I*. Praha: František Borový, 1933, s. 157.

¹⁵ PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu II*. Praha: František Borový, 1933, s. 558.

¹⁶ Více ROLÍČEK, Rudolf. *Agrární politika*. Praha: vydavatelské a tiskařské družstvo zemědělců v království Českém: Ústřední zemědělské knihkupectví, 1912, s. 270.

¹⁷ VOŽENÍLEK: *Pozemková reforma v československé republice*, s. 21-22.

¹⁸ KÁRNÍK Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. 2. vydání. Praha: Libri, 2003, s. 451.

sídlech shromažďovaly předměty značné umělecké i duchovní hodnoty. To vše se mělo brzo stát předmětem pozemkové reformy.

Posledním problémem byla tedy otázka národnostního charakteru pozemkové reformy. Tedy, v jaké míře měly být zastoupeny mezi přídělci jednotlivé národnostní skupiny. Zatímco němečtí a maďarští autoři tvrdili, že ostatní než čeští a slovenští přídělci byli z reformy vyloučeni, čeští publicisté naopak tvrdili, že reforma jako taková, je anacionální. Je třeba říci, že velmi záleželo na území, kde se reforma prováděla. Je zcela nepopiratelné, že na jižním Slovensku se do jisté míry snažila vláda rozbít maďarské osídlení cílenou kolonizací, ovšem takové německé pohraničí nepřicházelo v úvahu pro podobné přerozdělování půdy. Lze tedy říci, že z přídělu nebyli vyloučeni Němci, Maďaři či Poláci. Přídělový zákon ani žádné takové ustanovení neměl, kladl pouze podmínku československého občanství, kterou řada Maďarů na jižním Slovensku nesplňovala, a podobné to bylo s polským obyvatelstvem na Těšínsku. Podrobnější informace nám poskytuje soupis půdy v zabraných územích, který si Státní pozemkový úřad (dále SPÚ) pořídil na podzim roku 1938. Situace vypadala následovně: v tzv. sudetském pohraničí byla téměř polovina nabyvatelů drobného přídělu německé národnosti, ze 466 zbytkových statků měli němci 41 a z 843 nedílů 7. V polském záboru bylo jen šest přídělců jiné národnosti, než české či slovenské a šlo tedy o Poláky, případně Němce. Ovšem Těšínsko se nehodilo k zemědělské výrobě pro svůj charakter a tak zábor zde nebyl v takové míře. Nicméně situace byla na Slovensku. Zde v záboru na Slovensku s početnou maďarskou komunitou obdrželi maďarští občané jen nepatrnou část všech přídělů. Lze tedy říci, že pozemková reforma v podobě, jaká byla v Československu, vybočuje z podobných reforem uskutečněných v Evropě. Velmi se narušilo velkostatkářské vlastnictví půdy, zvýšil se počet středních hospodářství a nebyl zde vyhraněný nacionální charakter.¹⁹

Pozemková reforma znamenala nejen příděl půdy Čechům a Slovákům, ale také účast zahraničních Čechů. Této participaci Čechů na pozemkové reformě se věnoval Jaroslav Vaculík ve svém příspěvku: *“Participace zahraničních Čechů na československé pozemkové reformě ve dvacátých letech.”* Už v roce 1918 se přední znalec problematiky zahraničních Čechů dr. Jan Auerhan zabýval myšlenkou zakládání nových vesnic, ve kterých by se usídlili potomci českých emigrantů, konkrétně z pruského Slezska. Avšak za své tomu vzalo po usnesení 68. Schůze Kramářovy vlády konané 2. Května 1919, kdy se

¹⁹ Příspěvek Lubomíra Slezáka v FROLEC, Ivo (red.). *Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 1994, s. 3-4.

pravilo, že se nesluší podporovat snahu směřující k návratu do Československa, ale naopak působit tak, aby se svého majetku ukvapeně nezbavovali a nevydávali se nebezpečí, že za utržené peníze z prodaného majetku se vzhledem k přepočtům hodnoty peněz ruských a ukrajinských, zde povedou svízelný život, který by i přes nejlepší vůli nemohl být vzhledem k dosavadním stísněným poměrům hospodářským, finančním, zásobovacím a ubytovacím zlepšen.²⁰

2.3 Rámcový přehled zákonné úpravy reformy

Pozemková reforma je tedy dílem revolučního Národního Shromáždění. Aby mohlo proběhnout národní a politické osvobození muselo proběhnout osvobození hospodářské a sociální. Nutno poznamenat, že ačkoliv se jednalo o dobu revoluční, veškeré zákony k pozemkové reformě byly v souladu s právním řádem země. Vypracování souboru hlavních zákonů trvalo téměř 2 roky. V dubnu roku 1919 prošel hlasováním záborový zákon, v lednu 1921 bylo vydáno nařízení o stupnici cen náhradových. Po té bylo vydáno množství doplňujících ustanovení.

S ohledem na dobu přípravu reformních zákonů byla přijata opatření, jimiž byla hned zabezpečena půda velkostatků pro připravovanou reformu. Na této půdě byli vzati pod ochranu hlavní čekatelé pozemkové reformy – drobní pastýři zemědělské půdy. To vedlo ke vzniku těchto zákonů:

- Zákon o obstavení velkostatků (zákon č. 32 ze dne 9. listopadu 1918),
- Zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům (zákon č. 318 ze dne 27. května 1919)
- Zákon o ochraně drobných zemědělských pachtýřů (zákon č. 593 ze dne 30. října 1919)
- Zákon o zabránění velkého majetku pozemkového (zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., ze dne 16. dubna 1919), jenž byl ústředním a nejdůležitějším zákonem.
- Zákon č. 81/1920 Sb. z a n., kterým se vydávají ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (tzv. zákon přidělový)
- Dále byl dne 12. února přijat zákon o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém. Ten byl přímou reakcí na úpravu povinností při hospodaření

²⁰ viz příspěvek Jaroslava Vaculíka ve sborníku FROLEC: *Československá pozemková reforma 1919-1935 a mezinárodní její souvislosti*, s. 75.

bývalého vlastníka na zabrané, ale dosud nepřidělené půdě, a o povinnostech a ochraně osob zaměstnaných na tomto majetku.²¹

- Předposledním z „velkých“ zákonů pozemkové reformy byl zákon ze dne 11. března 1920 o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy²² a posledním zákonem, který byl přijatý v této době, byl zákon o peněžité náhradě za zabranou půdu.²³

2.4 Zákon o obstavení velkostatků

Tento zákon stanovoval neplatnost zcizení mezi živými, zastavení a reálné zatížení statků zapsaných v zemských deskách bez svolení úřadů pro správu zemědělskou. Tímto krokem zamezil stát hned v počátku reformy, aby byly činěny úkony, které by byly v rozporu s připravovanou reformou. Ačkoliv tedy majetek zůstal ve vlastnictví šlechty nebo osob, kterým náležely velkostatky, tyto osoby nemohly jakkoliv s pozemky právně manipulovat. Jednalo se tak o první velký zásah do majetkových práv v novodobé historii.

2.5 Záborový zákon

Dalším zákonem byl „záborový“ zákon, který sám o sobě půdu nesbíral, ovšem nastínil pozdější vývoj směřování státu. Jednalo se o rámcovou právní normu, to znamená, že praktická realizace byla uskutečněna až přijetím návazných norem. Některá ustanovení byla vzhledem k mezinárodní situaci zmírněna. Tento zákon určoval, že k záboru bude takzvaný „velký majetek pozemkový“ (§ 2). Jednalo se o soubory nemovitostí a práv spojených s jejich držením, jejichž výměra vlastnický náležející jediné osobě nebo týmž spoluvlastníkům byla větší než 150 ha zemědělské (role, luka, zahrady, vinice a chmelnice) nebo 250 ha veškeré půdy. Záboru podléhalo 4 068 300 hektarů půdy, tedy kolem 29 % veškeré půdy v Československu, z toho 1 312 700 ha zemědělské a 2 755 600 ha nezemědělské. Všechny pozemky měly být převzaty za náhradu, vyjma majetku příslušníků bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské, zrádců spolupracujících s monarchií a příslušníků nepřátelských států. Těm byl majetek převzat bez náhrady (§ 9), v ostatních případech byla uzákoněna zásada náhrady za převzatý majetek, což mělo být

²¹ Z. č. 81/1920 Sb. z. a n., ze dne 30. 11. 1920, ve znění z. č. 665/1920 Sb. z. a n., kterým se vydávají po rozumu § 10 z. č. 215 Sb. z. a n., ze dne 16. dubna 1919, o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě. (Zákon přidělový). Částka XVI.

²² Z. č. 166/1920 Sb. z. a n., ze dne 11. 3. 1920, o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový). Částka XXXVI.

²³ Z. č. 329/1920 Sb. z. a n. ze dne 8. 4. 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (zákon náhradový). Částka LXIII.

provedeno zvláštním zákonem (to řešil tzv. náhradový zákon). Stát pozemkový majetek záborovým zákonem nevyvlastňoval, byl pouze oprávněn zabraný majetek přejímat a přidělovat (§ 5). Současně ukládal povinnost pro osoby, které byly oprávněny na zabraném majetku hospodařit, v této činnosti řádně pokračovat až do převzetí majetku státem (§ 6). Souhlas vyžadovalo nakládání s obstaveným majetkem jako prodej, pronájem, zatížení, případně dělení.

Ze záboru byly podle § 3 vyloučeny:

1. objekty právně i hospodářsky samostatné, jež nesloužily k hospodaření na zabraných nemovitostech;
2. majetek zemský, okresní a obecní (jmění i statek), kde si stát vyhradil další úpravu.

Bylo zřejmé, že majetkové poměry, jak byly dány do té chvíle, se budou radikálně měnit. Obhájci tohoto zákona argumentovali tehdy oblíbenou frází „odčinění pobělohorských křivd“ nebo „odstranění feudálních přežitků“. Josef Pekař k otázce, zdali je možné odčinění pobělohorských křivd nebo ne, jednoznačně zastával názor, že není možné trestat následující generace, pokolení, za to, že se před 300 lety někdo provinil.²⁴ S tímto názorem musíme souhlasit, neboť argumentace událostmi starými několik staletí by ad absurdum mohly vést k řešení situací starých tisíce let. Kinští byli bohužel tímto zásahem necitlivě zasaženi. Ze záborového zákona byly ve velké míře využívány § 3 a § 11, které sloužily pro vyloučení²⁵ majetku ze záboru. Dle těchto ustanovení nebyly propouštěny jen pozemky, ale i průmyslové závody a památky.

Rozloha (ha)	Počet zabraných velkostatků	Počet zabraných velkostatků v %	Z veškeré zabrané půdy (v %)
205 – 500	284	36,13	4,80
500 – 1 000	169	21,50	4,00
1 000 – 5 000	235	29,90	22,40
5 000 – 10 000	47	5,98	14,80
10 000 – 50 000	47	5,98	37,50
50 000 – 100 000	3	0,38	9,90
Nad 100 000	1	0,13	6,50

²⁴ PEKAŘ: *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, s. 24.

²⁵ Ze statistických údajů SPÚ lze vyčíst, že v záborovém zákonu, u § 11 byl využíván pojem „propuštění“, zatímco u § 3 byl užíván pojem „vyloučení“. Více: SOA, fond SPÚ, kart. 118, sign. 54. Statistické údaje k pozemkové reformě.

Podle zaznamenaných údajů SPÚ nebyly limity samotného zákona brány zcela doslovně, jak bylo v zákoně stanoveno. Dalším problémem, který vyvstal, byli zaměstnanci velkostatků. Zaopatření trvalých zaměstnanců na zabraném majetku řešilo zejména nařízení vlády č. 305 ze dne 21. 10. 1922. Toto nařízení musí být bráno jako nejdůležitější opatření k zajištění zaměstnanců na zabraných statcích. Zahrmovalo následující opatření:

1. Příděl vhodných nemovitostí, poskytnutí zvláštního peněžitého příspěvku k úhradě přidělové ceny a případně, byl-li nabyvatelem sdružení vlastníků, také zvláštní úvěrové výhody.
2. Na zabraném nebo přidělovaném majetku zprostředkování, příkázání nebo opatření vhodného zaměstnání, případně ve státní či veřejné službě.
3. Odškodnění na penězích (odstupné), které se odstupňuje dle doby, povahy služby vykonávané naposledy a také dle toho, jde-li o zaměstnance svobodného, ženatého nebo pečujícího o nezaopatřené děti do 14 let věku.
4. Zaopatřením starobním a invalidním (tj. starobní nebo invalidní důchod)

Tyto opatření vedli k zabezpečení všech stávajících zaměstnanců statků dotčených zábořem. Ovšem dále se zavedla opatření vedoucí k ochraně bývalých zaměstnanců, tzv. staropenzistů, kterých se zábor dotkl taktéž. Za účelem tohoto zaopatření byl dne 18. 3. 1921 vydán zákon číslo 130. Tento zákon vyměřoval zaopatřovací požitky staropenzistům a příslušníkům jejich rodin a plnění těchto požitků, pokud nebyly kryty Všeobecným penzijním nebo náhradním ústavem, přikazuje tomu zaměstnavateli, u kterého začala nebo resp. má začít výplata zaopatřovacích požitků.

Posledním druhem ochrany je ochrana pachtýřů zemědělských podniků dotčených pozemkovou reformou. Byla řešená vládním nařízením č. 74 ze 7. dubna 1923. V tomto zákoně byla stanovena povinnost pozemkovému úřadu brát zvláštní zřetel na pachtýře, jemuž byl podle náhradového zákona rozvázán či se teprve rozvazuje výpovědí jeho poměr, pokud vykazuje zákonem požadovanou kvalifikaci a zaručí se řádně hospodařit na zamýšleném přidělu. Pachtýř měl právo na přidělení vhodného zbytkového statku nebo úředně zprostředkovat na zabraném pozemkovém majetku, který nebyl ještě převzat, přiměřený pacht. Aby to bylo možné, byla vlastníkům stanovena povinnost hlásit

Pozemkovému úřadu tento úmysl, který v určité době mohl vůči vlastníkovi požadovat propachtování podniku osobě Pozemkovým úřadem označené.²⁶

Pozemkovým úřadem se rozumí zvláště zřízený Státní pozemkový úřad dle zákona č. 330 ze dne 11. června 1919. Tento úřad byl podřízen přímo ministerské radě (vládě) a v jeho čele stál předseda a dva náměstkové. Účelem bylo, v první instanci, provádění reformy komisaři z obvodových úřadoven, dozor nad činností Státního pozemkového úřadu v druhé instanci vykonával 12členný správní výbor volený Národním shromážděním a mandátem na 3 roky. Agenda pozemkového úřadu byla natolik rozsáhlá, že by ospravedlnila vytvoření specializovaného ministerstva. Mezi největší nedostatky, pro které byl pozemkový úřad i často kritizován, spočíval v personálním obsazení tohoto úřadu, a to konkrétně ve smyslu nedostatečného množství odborníků. Namísto nich bylo vytvořeno personální obsazení, které sledovalo zejména politické zájmy. Největší vliv zde uplatňovala zejména republikánská strana. Kontrola pozemkového úřadu vládou a parlamentem měla spíše formální charakter. Někteří kritici ze strany národní demokracie zpochybňovali práci úřadu i z hlediska naplňování účelu pozemkové reformy, konkrétně nedostatečné dbaní národního hlediska. Pozemkový úřad rovněž prováděl odhad ceny vyvlastněné půdy pro účel náhrady. Současně přebíral a přiděloval zabraný majetek. Samotným zabráním majetku nevznikalo automaticky vlastnické právo státu, nýbrž stát pouze měl oprávnění s dotyčným majetkem disponovat a případně při splnění zákonných podmínek jej nabývat do vlastnictví.

Ukončení pozemkové reformy bývá vztahován k roku 1935, kdy zanikl Státní pozemkový úřad, který v roce 1933 prohlásil reformu za ukončenou. Jednalo se však o předčasné konstatování, neboť nebyla dokončena ani později. V roce 1938 zbývalo ještě v záboru přibližně 10 procent veškeré zabrané půdy (435 668 ha).²⁷ Do roku 1935 došlo k přechodu vlastnictví asi u 1,8 mil. ha půdy. Přestože se jedná o poměrně vysoké číslo, ve skutečnosti to bylo pouze 44% z půdy celkově zabrané. V rámci pozemkové reformy bylo zabráno 786 velkostatků.

Z velkostatků nad 10 tis. ha půdy, které byly bezvýjimečně ve vlastnictví aristokracie, pocházelo cca 53,9 % půdy z celkového zabraného pozemkového majetku. Katolická církev zábořem přišla asi o 294 169 ha půdy (tj. přibližně 12,5 % z veškeré

²⁶ VOŽENÍLEK: *Pozemková reforma v československé republice*, s. 29-30.

²⁷ Srov. PAVEL, Antonín. *Československá pozemková reforma. Pozemková reforma*, 1938, roč. 19, č. 3, s. 33 – 39.

zabrané půdy). Z. Kárník ve své publikaci uvádí, že pod pozemkovou reformou spadalo celkem okolo 30,34 % veškeré půdy Českých zemí, v absolutních číslech tak činil zábor 4 066 221 ha veškeré a 1 309 536 ha zemědělské půdy.²⁸

2.6 Zákon o přidělu zabrané půdy a úpravě právního poměru k přidělené půdě (přídělový zákon)

Tento zákon, přijatý koncem ledna roku 1920, byl spojen s dlouho očekávaným zábořem a urychleným a vnučeným přidělením zabrané velkostatkářské půdy předpokládaným přidělcům do nájmu. Na začátku jsou vyjmenovány subjekty, kterým mohla být půda přidělena, pokud si ji neponechal sám stát nebo bude sloužit veřejně prospěšným účelům (§ 1). Pokud byly pochybnosti, poskytl příslušné ministerstvo pozemkovému úřadu dobrozdání o tom, zda konkrétní účel mohl být považován za obecně prospěšný. Dle principu, kterým se mělo přidělování řídit, byla půda postoupena do soukromého vlastnictví s výjimkou obcí a družstev. Oprávněné subjekty, v terminologii zákona přidělci, byli:

- **Jednotlivci**, a to malí zemědělci, domkaři, drobní živnostníci, zemědělští a lesničí zaměstnanci a bezzemci (zvláště legionáři a příslušníci ozbrojené moci československé, jakož i pozůstalí po těch z nich, kteří padli ve válce za vlast, nebo zemřeli následkem válečné služby a váleční invalidé a pozůstalí po vojínech, kteří padli nebo zemřeli následkem vojenské služby)
- **Sdružení**, která se skládala z jednotlivců uvedených v předchozím bodě
- **Veřejné samosprávné svazky, korporace a ústavy, nevýdělečná sdružení** (stavební družstva, stavební společnosti, spolky, nadace apod.), pokud se jednalo o přiděl k bytovým účelům
- **Sdružení zemědělská a spotřební**
- **Obce a jiné veřejné svazky**
- **Jiné právnické osoby, ústavy a zařízení k účelům vědeckým, lidumilným a obecně prospěšným**

²⁸ K tomu: DROBNÍK Jaroslav. *Základy pozemkového práva*. Praha: IFEC 2005, s. 41.
KÁRNÍK Zdeněk. *České země v éře První republiky*, s. 465- 466.

Předpokládalo se, že přidělená půda jednotlivcům měla sloužit ke zřízení samostatných zemědělských podniků, které jim měly stačit k obživě jich samotných a jejich rodin. Na této půdě měl jednotlivec hospodařit bez cizí pomoci, mělo se jednat o jeho výhradní povolání, či alespoň o hlavní povolání a zároveň výhradní nebo hlavní pramen obživy. Nárok neměli uchazeči, kteří neměli státní občanství, ledaže ho získali do dvou let, dále pak ti, kteří byli odsouzení pro trestné činy, jejichž následkem ztratili volební právo do obce, dále mravně zvrhlým uchazečům a v poslední řadě těm, kteří nebyli tělesně či duševně schopni věnovat se účelům, ke kterým byla půda přidělována.²⁹

Pozemková reforma se nevztahovala jen na půdu zemědělskou, ale i na přiděl zvláštních druhů půdy. Výslovně byl upraven postup přidělování pastvin, lesní půdy, rybníků, zemědělské půdy, průmyslových podniků a vodních sil. Pozemkový úřad měl postupovat tak, aby se co nejlépe přiblížil zákonem sledovaným cílům. Dále se měl brát zřetel na prospěšnost vůči výrobě i obyvatelstvo, brát ohled na přírodní krásy a celkový ráz krajiny, aby nebyla způsobena škoda na přírodních, historických a uměleckých památkách. Pozemkový úřad byl ze zákona zmocněn ponechat vlastníkovi vedle záborem stanovené výměry půdy ještě další pozemky s cílem zachovat ukázkou původního krajinného rázu, zajistit historické a přírodní památky, přičemž vlastník se musel podřídit podmínkám stanovených pozemkovým úřadem a příslušným ministerstvem.

Půdu bylo možné přidělit do vlastnictví, nájmu, pachtu, popřípadě možno zřídit dle zákona č. 86/1912 ř. z. i právo stavební. Příděl mohl být vázán podmínkou, že uchazeč podrobí svůj majetek scelovacímu plánu. Pozemkový úřad se měl řídit těmito zásadami:

- Jednotlivcům ke zřízení soběstačných usedlostí byla půda zpravidla přidělena jako rolnický nedíl
- Do pachtu byla přidělena hlavně jednotlivcům, jestliže sami půdu do pachtu požadovali
- Do pachtu či nájmu byla přidělena půda v blízkosti měst a průmyslových míst, která měla být v blízké době využita ke stavebním účelům

Zvláštním institutem v tomto zákoně byl tzv. *rolnický nedíl*. Tyto nedíly vznikaly přidělem celé usedlosti (celá usedlost mohla být přidělena pouze jako nedíl) či sloučením svobodného majetku pozemkového s přidělem (majetek drobných zemědělců byl tímto

²⁹ Z. č. 215/1919 Sb. z. a n., ze dne 16. 4. 1919, o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě.

způsobem zvětšen na výměru soběstačné usedlosti). Podle ustanovení § 16 navíc ke zřízení rolnických nedílů mělo být přiděleno jen tolik půdy, aby byly vytvořeny soběstačné usedlosti, tzn. usedlosti o výměře 6 až 10 ha, resp. až 15 ha zemědělské půdy v závislosti na úrodnosti. Nedíl byl jako takový vedený i ve veřejných (pozemkových) knihách.

Neméně významným institutem byl tzv. *zbytkový statek*. Tento termín, ač byl velmi důležitý, nebyl v přídělovém zákoně blíže definován, to nastalo až zákonem č. 142/1947 Sb. o revizi první pozemkové reformy. Původní velkostatky byly díky reformě zmenšeny o zabranou půdu, ale zůstaly funkčními celky. Tvořily se v případech, když úplné rozdrobení hospodářské půdy nebylo vhodné. Jejich celkový počet činil 2055 a průměrná rozloha byla 100 ha. Zákon také umožňoval pozemkovým úřadům uzavírání dohod s vlastníky zabraného majetku na odložení jeho převzetí státem o 20 až 30 let.³⁰ Proti zabránění těchto statků se vyslovili zemědělskotechničtí odborníci, kteří podali námitky, tvrdíc že zábor těchto fungujících statků s výměrou cca 100 ha by došlo k likvidaci nejefektivnější zemědělské výroby. Účelem zachování tedy bylo využití staveb a strojního inventáře hospodářských dvorů vybudovaných pro velkovýrobu. Dále bylo potřeba řešit poplatky. V § 57 odst. 1 bylo stanoveno následující: „*Příděl do vlastnictví považuje se za úplatný převod majetkový podle zákona poplatkového. Hodnota přídělu úřadem pozemkovým stanovená spolu s hodnotou převzatých plnění vedlejších jest základem pro vyměrování poplatků.*“ V odstavci 3, tohoto ustanovení bylo řečeno, že za převod dle přídělového zákona není považováno propuštění ze záboru ve smyslu § 11 záborového zákona.

Na záborový a přídělový zákon navazoval v roce 1920 zákon č. 166/1920 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy, tzv. úvěrový zákon. Již v době, kdy byl tento zákon připravován, se vědělo, že reforma bude realizována výkupem. Proto citovaný zákon umožňoval poskytnutí úvěru jednotlivcům i družstvům, kteří nabyli půdu na základě záborového zákona. Úvěr se dělil na tzv. držebnostní nebo tzv. provozovací.³¹ První typ úvěru byl dlouhodobý s nezvyšitelným úrokem. Tento úvěr se poskytoval pro získání půdy do vlastnictví, k získání hospodářských a obytných budov, k jejich stavbě či k úhradě pořizovaných nákladů na zařízení. Nad to byl poskytován ještě legionářům, invalidům nebo jejich vdovám a sirotkům.³² Provozovací úvěr měl sloužit k opatření živého i mrtvého

³⁰ DROBNÍK, Jaroslav. *Základy pozemkového práva*. 3. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Eva Rozkotová, 2010, s. 48.

³¹ § 1 z. č. 166/1920 Sb. z. a n., ze dne 11. 3. 1920, o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy, tzv. úvěrový zákon

³² § 2 z. č. 166/1920 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy.

inventáře, tj. sloužil k zajištění chodu hospodářství³³. Byla zde ochrana dlužníků, za úročení a umoření pohledávek vzniklých na základě tohoto zákona ručil subsidiárně stát, dále pak zákon stanovil nevypověditelnost úvěrové smlouvy ze strany věřitele. Zde byla podmínka řádného plnění ze strany dlužníka.

2.7 Náhradový zákon

Postup řízení přejímání a otázku náhrady za převzatý majetek jsou řešeny náhradovým zákonem (zákon č. 329 ze dne 8. Dubna 1920)

Státní pozemkový úřad (dále jen „SPÚ“) byl pověřen, aby ocenil převzaté nemovitosti, jednal s původními majiteli, seznámil je s oceněním a případně uzavíral dohodu o ceně. Pokud původní majitel nesouhlasil s cenou, měl možnost podat proti rozhodnutí o ceně odvolání k zemskému soudu.

Vyhrocená situace byla u stanovení náhrad a jejich výše, kdy od samého začátku příprav zákonného rámce pozemkové reformy byly ostré spory zejména mezi agrárníky a sociálními demokraty. Ti požadovali konfiskaci půdy, tedy chtěli, aby se za zabranou půdu neposkytovala žádná náhrada původním majitelům. Je třeba připomenout, že tento názor nebyl ani v samotné sociální demokracii jednotný. Sám generální zpravodaj výboru pro pozemkovou reformu František Modráček se klonil k vyvlastnění za náhradu, jako možnému předejití vnitrostátních (politických a hospodářských) i mezinárodních komplikací. O komplikovanosti s přijetím tohoto zákona vypovídá i fakt, že pozemkový výbor rozhodl o vyvlastnění za náhradu pouhé dva dny před projednáváním záborového zákona v Národním shromáždění, dne 14. dubna 1919, kdy pro tento návrh hlasovalo 16 agrárníků, národních socialistů a lidovců oproti 12 hlasům sociálních demokratů (zejména jejich radikální křídlo, které myšlenku znárodnění bez náhrady vyžadovalo), českých socialistů a pokrokové strany. Výbor pro pozemkovou reformu se sešel ještě následujícího dne, tj. 15. dubna 1919, neboť agrární strana chtěla jednomyslné přijetí zákona. Zde strany nakonec našly kompromis přijatelný pro všechny. Byla tak vyřešena otázka záboru i jeho náhrady.³⁴ Ferdinand Peroutka to glosoval: „Byla tedy původní agitační idea vyvlastnění bez náhrady poražena společným úsilím mužů rozvážných a rozumných.“³⁵

³³ § 3 tamtéž.

³⁴ Srov. OTÁHAL: *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, s. 172.

³⁵ PEROUTKA: *Budování II*, s. 560.

Dle ustanovení § 35 náhradového zákona nakonec vyvlastněn majetek příslušníků nepřátelských států a majetek příslušníků bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské, pokud tomu neodporovaly mírové smlouvy uzavřené mocnostmi spojenými a přidruženými ve světové válce, což v případě příslušníků poražených států skutečně zakázaly.

Dle ustanovení § 36 byl převzat majetek nadací, které se vztahovaly k právům ze šlechtictví zrušeného zákonem č. 61/1918 Sb. z. a n., *jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly*, pokud byly ministerstvem jako nadačním úřadem zrušeny a to bez náhrady.³⁶ Většina nadací se však přeměnila, změnila svůj název a byla tak později rušena dle jiného právního předpisu, který se netýkal pozemkové reformy. Bez náhrady byl teda v konečném důsledku převzat pouze majetek příslušníků bývalé panovnické rodiny, což bylo v návaznosti na mírové smlouvy řešeno zákonem č. 354/1921 Sb. z. a n., *o převzetí statků a majetku, případných podle mírových smluv čsl. států*.³⁷

Náhradový zákon pak upravoval výši náhrady. Původní majitelé měli obdržet cenu odpovídající průměrné ceně v letech 1913 až 1915 při prodeji z volné ruky s výměrou nad 100 ha. U celků s rozlohou vyšší než 1000 ha se náhrada snižovala zhruba o jednu desetinu za každých 100 ha nad 1000 ha. Ve skutečnosti však dostali cenu nižší, než kterou by dostali za prodej v době záboru, a to vzhledem k několikanásobnému snížení hodnoty koruny. Na tento fakt upozorňovali velkostatkáři i některé občanské strany.³⁸ Ohledně záborového zákona intervenoval i prezident Masaryk, který upozornil na zjevnou nesrovnatelnost mezi dvěma právními normami, kdy vycházely z rozdílných cen půdy. Náhradový zákon vycházel z cen předválečných, zákon č. 309/1920 Sb. z. a n., *o dávce z majetku a dávce z přírůstku na majetku* vycházel z cen k 1. březnu 1919.³⁹

Důležitým aspektem, který obsahoval náhradový zákon, bylo řešení převzetí zabraného majetku. Tímto převzetím došlo k jeho vyvlastnění. Správní výbor

³⁶ V úvahu přicházel zejména *Tereziánský ústav šlechtičen na Hradě pražském* (Cerhenice, Ledeč-Vrbice, Karlův Týn/Karlštejn), *Nadace hraběte J. J. Caretto-Millesimo* (Běstvína-Hoješín, Ronov nad Doubravou), *Strakova nadace* (Větrný Jeníkov, Lipnice nad Sázavou, Okrouhlice) a *Ústav šlechtičen „Marie Školské“ v Brně* (Medlánky, Nové Město na Moravě) a *Nadace býv. cis. Ferdinanda II. a pensijní fond Tereziánské akademie ve Vídni* (Nový Jičín).

³⁷ K projednávání návrhu zákona srov. stenoprotokoly z 83. schůze PS NS z 5. 8. 1921 [citováno 2. 2. 2012, 14:00 hod.], dostupné z: www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/083schuz/s083009.htm; srov. zvláště pozměňovací návrh Dr. Bartoška o potomcích Františka Ferdinanda d'Este., A., Účast profesora JUDra Jana Krčmáře. In *Jan Krčmář*.

³⁸ PEROUTKA: *Budování II*, s. 566. Oficiální pohled SPÚ k otázce náhrady srov. VOŽENÍLEK: *Pozemková reforma v Československé republice*, s. 212-214.

³⁹ HORÁK: *Zásahy státu do soukromoprávních vztahů*, s. 359.

Pozemkového úřadu schvaloval harmonogram záboru. Povinnost zjistit, který majetek podléhá záboru a zároveň pořízení soupisů tohoto majetku bylo uloženo samotným vlastníkům zabíraných nemovitostí. Postup převzetí se pak členil do tří fází:

První fáze byla vyrozumívací. To znamenalo, že vlastník nemovitostí byl vyrozuměn o tom, které v jeho vlastnictví nemovitosti budou Státním pozemkovým úřadem podle pracovního plánu převzaty. Oznámení bylo činěno prostřednictvím soudu, příslušného dle toho, v jakých knihách nemovitostí byl dotčený majetek evidován. Soud pak nařídil provedení „poznámky zamýšleného převzetí“⁴⁰ ve svých knihách a doručil vlastníkově nemovitostí způsobem pro doručování žalob oznámení spolu s výzvou, aby vlastník do třiceti dnů ode dne doručení písemně uplatnil své právo podle § 11 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n. na propuštění některého majetku ze záboru.

Osoby, jejichž majetek se zabíral, popřípadě jejich dědicové, právo, aby jim bylo ze zabraného majetku dodatečně přiděleno takzvané zákonné minimum, půda nepřesahující výměry uvedené v § 2 zákona č. 215/1919 (buď 150 ha zemědělské, nebo 250 ha veškeré půdy), s přihlédnutím k možnostem a jejich volbě. i přes stanovení hranice max. výměry veškeré půdy k propuštění ze záboru (250 ha) bylo možné na návrh oprávněné osob propustit ze záboru i výměru větší. Záleželo však na potřebách půdy na jednotlivých místech, na její jakosti při současném vzetí na vědomí účelné hospodaření, zemědělský průmysl apod. Ze záboru však nesmělo být propuštěno více než 500 ha půdy. Pokud tak vlastník nebo jeho dědicové neučinili, vycházelo se z předpokladu, že se zábořem souhlasí. Vyjádření vlastníka pak soud postoupil Pozemkovému úřadu, který o něm rozhodl.

Ve druhé fázi SPÚ po vyřešení vznesených písemných námitek a požadavků vlastníka rozhodl, že bude provedeno skutečné převzetí zabraného majetku, byla zpravidla dána osobám hospodařícím na tomto majetku výpověď. Výpověď z nájmu musela být oznámena nejméně 6 měsíců předem, přičemž se dbalo na to, aby bylo zajištěno právo nájemce sklídit úrodu na dotčených pozemcích. Zkrácení lhůty přicházelo v úvahu pouze tehdy, zjistilo-li se zlé hospodaření na daných pozemcích. na majetek, na kterém hospodařil stát, nebylo nutné podávat výpověď, případně došlo-li k dohodě o převzetí bez výpovědi, neměl-li nájem či pacht právní účinky vůči státu. dále jej nebylo zapotřebí, rozhodl-li se pozemkový úřad převzít s nemovitostmi i jejich závazky a práva z nájmu a pachtu. v posledním případě nebyla výpověď nutná, pokud na dotčených nemovitostech hospodařily osoby, které je měly dostat přidělem.

⁴⁰ Tato poznámka neměla konstitutivní účinek, nebyla právním převzetím.

V poslední, třetí fázi, nabytí státu vlastnictví k nemovitostem, došlo tedy ke skutečnému právnímu převzetí zabraného majetku. Na místě, kde soud provedl „poznámku zamýšleného převzetí“, učinil SPÚ návrh na vklad vlastnického práva pro československý stát. Rozhodující pro přechod vlastnictví byl den vkladu. Právo nakládat s tímto majetkem náleželo pozemkovému úřadu. Při vkladu současně došlo k výmazu břemen a dluhů. Pokud SPÚ rozhodl již dříve o přidělu, směně či zcizení takto převzatých nemovitostí do vlastnictví jiných osob, byl vklad proveden již přímo na nového vlastníka.⁴¹

2.8 Zákon o zajištění půdy drobným pastýřům

Tento zákon upravoval situace, kdy pachtýř pozemku chtěl ponechat pozemek v pachtu nebo k němu získal vlastnické právo. Ustanovení § 1 říká: *„Pachtýř (podpachtýř) zemědělského pozemku může žádati, aby mu pozemek postoupen byl do vlastnictví za náhradu stanovenou podle tohoto zákona, nebo aby mu byl ponechán v pachtu (§ 29), jestliže požadovaný pozemek patří státu nebo jest zabrán státem podle zákona o zabránění velkého majetku pozemkového ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., nebo jest zapsán v zemských deskách nebo jest hospodářskou součástí statku zapsaného v zemských deskách nebo statku církevního nebo nadačního, a byl nejméně od prvního října 1901 nepřetržitě až do dne, kdy tento zákon byl vyhlášen, v pachtu nebo podpachtu jeho, jeho manželky nebo jejich rodin nebo jejich právních předchůdců v držbě nemovitostí, s nimiž jest požadovaný pozemek spolu obděláván. Přestávky ne delší než 1 rok a střídání pozemků v dílcovém pachtu nároku toho neruší. Za pacht ve smyslu tohoto zákona se nepokládá, týče-li se právo nájemcovy toliko vedlejších užitků pozemků (na př. při zahradách jen trávy apod.). Zákon tento netýká se zemědělských pozemků v zastavěné části měst nebo obcí (stavebních míst) jakož i pozemků obcím patřících. Nároku v odstavci 1. stanoveného nelze uplatnit na pozemky, kterých obec požaduje pro svůj stavební rozvoj a pro zajištění svých komunálních podniků a na pozemky, které jsou požadovány pro udržování nemocnic, léčebných ústavů a jiných humanitních zařízení, bude-li tento nárok uznán pozemkovým úřadem“⁴²*

Na první pohled zaujme toto ustanovení svou délkou. Je to dáno především tím, že tehdejší zákonodárce chtěl co nejlépe popsat situace, ve kterých bude pastýři umožněno získat propachtovanou nemovitost do svého vlastnictví za náhradu nebo alespoň ponechání ve stávající situaci. Do svého vlastnictví mohl pachtýř žádat pozemek jen za náhradu, pokud byl ve vlastnictví státu nebo v záboru dle záborového zákona. Zajímavé je, že takto

⁴¹ HORÁK: Zásahy státu do soukromoprávních vztahů, s. 360.

⁴² Z. č. 318/1919 Sb. z. a n., ze dne 27. 5. 1919, o obstarání půdy drobným pastýřům.

získat majetek bylo možné i na pacht rodinného příslušníka. Přednost před pastýři měly obce, které pozemky využily pro svůj rozvoj.

Dle ustanovení § 2 téhož zákona se pachtýřovo právo vztahovalo i na obytná a hospodářská stavení s pozemky, na nichž jsou zbudována, dvorky, zahrádky užívané tímto pachtýřem včetně služebností spojených s vlastnictvím propachtovaného pozemku. Pachtýř se mohl domoci, aby do pozemkových knih byla vedle vlastnického práva zapsána i práva služebností. Nároky z ustanovení § 1 a § 2 příslušeli jen pachtýři, který požadované pozemky obdělával sám nebo s rodinou, resp. na požadovaném pozemku bydlí. Další podmínkou bylo, že výměra jeho vlastní zemědělské půdy získáním těchto pozemků nepřekročí 8 ha.⁴³

Náhradu za požadovaný pozemek náležející vlastníkovu pozemku, který je dotčen tímto zákonem určí soud, s přihlédnutím ke stanovisku znalce, hlavně se ale musí řídit cenami pozemků v dané lokalitě z roku 1913. Této náhradě se říkalo cena přejímací. Dle ustanovení § 11 zákona č. 318/1919 Sb., byla tato cena splatná buď najednou před samotným vkladem vlastnického práva do pozemkových knih, nebo se mohla splácet v 10 stejných částech, z nichž dvě byly splatné před samotným vkladem, zbytek pak 1. října počínaje rokem 1920. To záleželo na volbě přejímatele, tj. pachtýře. Byly zde stanoveny sankční úroky ve výši 4% z nedoplatku přejímací ceny. Aby nedocházelo k případům, kdy by přejímatel nezaplatil přejímací cenu dotčené osobě a přitom byl již zapsán jako vlastník nemovitosti v pozemkových knihách, byla v zákoně stanovena možnost zajištění nedoplatku zástavním právem na postoupeném pozemku při převodu vlastnického práva na pachtýře.⁴⁴ Na uplatnění tohoto práva byla stanovena promlčecí lhůta pro ohlášení nároku v délce trvání 12 týdnů. Pachtýř, jenž se v této lhůtě nepřihlásil, tak mohl učinit nejdéle do dvou let, ovšem už zde musel prokazovat nezaviněnost zmeškání této lhůty. Tento nárok se ohlašoval vlastníku pozemku nebo jeho hospodářské správě a okresnímu soudu, v jehož obvodě pozemek leží. Ohlášení mělo stanoveno tyto náležitosti:

1. jméno žadatele, jeho bydliště a zaměstnání
2. označení pozemku (co nejpřesněji, včetně katastrálního čísla a katastrální obce, ve které je předmětný pozemek, pokud to z nějakých příčin nebylo možné, či to

⁴³ §2 a § 3 z. č. 318/1919 Sb. z. a n., ze dne 27. 5. 1919, o obstavení půdy drobným pachtýřům.

⁴⁴ § 11 tamtéž

pachtýř neznal, stačilo uvést alespoň obvyklé označení v místě nebo označení mezi propachtovatelem a pachtýřem – třeba název tratě, číslo dílce atd.)

3. přibližnou (pokud nezná přesnou) výměru pozemku
4. informaci, jestli pachtýř měl požadovaný pozemek v pachtu nebo podpachtu sám, nebo s jinými pachtýři, pokud to bylo ve společném pachtu, musel uvést jméno, bydliště a stav spolupachtýřů
5. celkovou výměru žadatelovi vlastní zemědělské půdy, jeho manželky a spolupachtýře, uvést obec, kde se toto vlastnictví nacházelo a katastrální čísla jednotlivých pozemků.
6. Práva, která na sousedních pozemcích využíval pachtýř a jež by měla být zachována ve prospěch požadovaného pozemku (typicky se jednalo o různá břemena)⁴⁵

O tomto ohlášení rozhodnul okresní soud po marném uplynutí lhůty nebo po doručení ohlášení vlastníkovu pozemku. Usnesením rozhodl, zda nárok uchazeče trvá a pokud tomu tak bylo, za jakou náhradu a v jaké lhůtě se má zaplatit, jaká knihovní práva bylo třeba zřídit či převzít a pro které nedoplatky ceny přejímající při převodu práva vlastnického se má zřídit zástavní právo. Bylo zcela na uvážení soudu, uznal-li, že bude vhodné vydat pro každou knihovní vložku zvláštní usnesení. Zajímavostí tohoto řízení bylo, že se jednalo dle zásad nesporného řízení, ačkoliv zde stály dvě strany, jichž se práva dotýkala, a mohlo by se na první pohled zdát, že se jedná o typicky sporné řízení. Byla stanovena 14 denní lhůta pro podání stížnosti proti tomuto usnesení. Stížnost se podávala ke sborovému soudu I. Stolice, který rozhodl v souladu s názory znalců jmenovaných ministrem zemědělství po dohodě s ministrem spravedlnosti s konečnou platností.

Podal-li proti tomuto usnesení vlastník dotčené nemovitosti stížnost, a v důsledku této stížnosti byla přejímací cena zvýšena, musel být pachtýř vyzván, aby ve stanovené lhůtě, tj. do jednoho měsíce od doručení usnesení o přiřknutí pozemku, uhradil u soudu tuto zvýšenou cenu nebo příslušnou splátku. Dále zde byla stanovena povinnost zaplatit 5% z celkové částky soudu, která sloužila jako záloha na úroky z prodlení, a 5% z částky jako srážku ceny ve prospěch státu. Tyto platby měly charakter daně z převodu

⁴⁵ §13 a §14 z. č. 318/1919 Sb. z. a n., ze dne 27. 5. 1919, o obstavení půdy drobným pachtýřům.

nemovitosti, a proto zaplacení přejímací ceny bez svolení soudu byla právně neúčinné. Exekuce na tyto částky se nepřipouštěly.⁴⁶

Dále zákon upravoval možnost, kdy pozdějším zákonem byla stanovena možnost místo peněžité splátky na dávku z majetku, odvézt pozemky. Výměra těchto pozemků se pak započítala do výměry pozemků prve uvedených. Započíst nešly ale nemovitosti do výměry, o kterých mohl propachtovatel žádat o jeho ponechání jako vlastník pozemkového souboru zabraného státem dle § 10 zákona o zabránění velkého majetku pozemkového. Dále propachtovatel nemohl namítat, že postoupením těchto pozemků klesne jeho celková pozemková majetnost pod výměru uvedenou v témže zákoně. Tuto náhradu však mohl žádat po první novelizaci a to jen při statcích církevních a nadačních.⁴⁷

Pachtýř mohl žádat nejen přidělení nemovitosti ale také povinnost vůči vlastníku, aby mu ponechal pozemek v pachtu za zachování stejných podmínek, jaké existovaly v době pachtu, a to na dobu nejméně 6 let.⁴⁸

Tento zákon byl celkem 4krát novelizován, naposledy v roce 1931. Nakonec byl, jako většina těchto zákonů, zrušen s přijetím občanského zákoníku.

2.9 Zákon o ochraně drobných zemědělských pachtýřů

Tento zákon měl na starosti především ochranu pachtýřů, kteří měli pacht na reformou dotčených pozemcích. V prvních ustanoveních zákon řeší, kdy nastává nebo nenastává obnova pachtu.⁴⁹ Ustanovení § 1 citovaného zákona určuje dvě možnosti, kdy se pacht, jenž skončil, nebo měl skončit ve druhé polovině roku 1919, obnovuje i proti vůli propachtovatele (vlastníka, pachtýře), tím, že pachtýř oznámí hospodářské správě pozemek v pachtu a to do 30. listopadu roku 1919, jestliže:

1. Pachtýř pachtovaný pozemek sám nebo se svou rodinou obdělává a nadále obdělávati chce a může, a
2. Pacht zrušen byl výpovědí propachtovatelovou, aneb nemohl býti obnoven pro jeho odpor, a propachtovatel neměl zákonného důvodu od pachtovní smlouvy bez výpovědi odstoupiti.⁵⁰

⁴⁶ § 19 až § 24 z. č. 318/1919 Sb. z. a n., ze dne 27. 5. 1919, o obstavení půdy drobným pachtýřům.

⁴⁷ § 27 tamtéž.

⁴⁸ § 29 tamtéž.

⁴⁹ Z. č. 593/1919 Sb. s. a n., ze dne 30. 10. 1919, o ochraně drobných zemědělských pachtýřů.

⁵⁰ § 1 z. č. 593/1919 Sb. z. a n., ze dne 30. 10. 1919, o ochraně drobných zemědělských pachtýřů.

V případě, že už tento pacht byl ponechán jinému, řešil to zákon tak, že se obnovil pro předchozího pachtýře jen v případě, kdy mu nezbylo ani 5 ha vlastní i pachtované zemědělské půdy a ztráta pachtu ohrozila by jeho existenci.⁵¹

V § 3 tak zákon řeší případy, kdy se jedná o pozemky nedotčené pozemkovou reformou, a tudíž nenastává obnova pachtu. Jedná se o následující situace:

- a) celková výměra zemědělských pozemků ve vlastnictví propachtovatelově se nacházejících nečiní více než 15 ha, aneb
- b) když propachtovatel běře neb chce vzít do vlastní správy pachtovaný pozemek, který teprve po 1. srpnu 1914 byl propachtován, nebo kterého nabyl teprve po tomto dnu od osoby neb po osobě, jejíž je zákonným dědicem, nebo
- c) c) když běře neb vzal do vlastní správy pozemek, ježto pominula překážka, pro kterou nemohl na pozemku sám hospodařiti (jako přílišné mládí, občasná neschopnost neb nepřítomnost jeho nebo k tomu schopných členů rodiny) neb
- d) d) když nový pachtýř, jemuž propachtovatel pozemek propachtoval neb propachtovati chce, měl pozemek tento před tím již v pachtu a pachtu toho se vzdal pro závažné překážky, jež nyní pominuly, aneb náleželi-li tento nový pachtýř mezi zákonné dědice propachtovatelovy a obdržel-li pozemek do pachtu k zajištění nutné existence.

Právo obnovy pachtu nemá pachtýř hospodářských celků, jako jsou dvory, statky aneb usedlosti.⁵²

Jestliže pronajímatel nesouhlasil s obnovou pachtu, resp. měl za to, že pachtýři toto právo nenáleží, měl 14 denní lhůtu podat námitky proti pastýřově oznámení okresnímu soudu. Tato lhůta byla prekluzivní, po jejím zmeškání ztratil nárok obnově odporovat. Ve stejné lhůtě mohl podat námitky i nový pachtýř. Propachtovatel měl povinnost oznámit tento požadavek do 7 dnů od jeho odhlášení, pokud tak neučiní, ručí za škodu, která z jeho opomenutí vznikne novému pachtýři.

O těchto námitkách, o nárocích na zvýšení pachtovného (§5) a na náhradu (§10 a § 11) rozhoduje se podle zásad řízení nesporného, o nákladech (útratách) dle zásad

⁵¹ § 2 tamtéž.

⁵² § 3 a § 4 tamtéž.

sporného. Pro obnovu pachtu dle ustanovení § 1 nebylo třeba souhlasu pozemkového úřadu ani jiného dozorcího úřadu.⁵³

⁵³ § 11 - § 13 z. a č., 593/1919 Sb. z. a n., ze dne 30. října 1919, o ochraně drobných zemědělských pachtýřů.

3 Nabývání majetku v průběhu staletí, přehled

3.1 Rod Kinských v Čechách

Rád bych nejprve přiblížil stručně historii rodu Kinských, jejich vztah ke státu, ve kterém žili. Kinští patřili a patří bezesporu k jednomu z největších šlechtických rodů, které žili na našem území. Jejich hluboká historie spadá až na počátek 13. století, do časů krále Přemysla Otakara I. Předky Kinských byly vladykové, obývající venkovské tvrze. Ke svým jménům používali přídomek „ze Vchynic“ podle původního sídla rodu tvrze či sídla Vchynice. Z tohoto přídomku se později vyvinulo příjmení Vchynský, poté Chýnský a až z tohoto příjmení vznikla konečná podoba příjmení Kinský. Rod byl velmi rozvětven a díky svým zásluhám a rostoucímu jmění se domohl vzestupu. Tak se z Kinských stali rytíři, hrabata a knížata. Roku 1596 byl rod povýšen z rytířského do panského stavu císařem Rudolfem II.

Nyní bych se rád věnoval chlumecké větvi, jejím zakladatelům. Důležitou postavou byl Václav Vchynský ze Vchynice a Tetova. Jeho otec, Jan, vedl za vlády Maxmiliána úřad karlštejnského purkrabí, jenž se těšil císařově přízni. Ačkoliv patřil k předákům protestantské opozice bojující za uzákonění tzv. „české konfese“, nový císař Rudolf II. jej jmenoval do místodržitelského sboru, který směl panovníka zastupovat. Svou přízeň u císaře však Jan ztratil díky intrikám a mocenskému boji, který vedl jeho sok Jiří Popel z Lobkovic. Ten navedl arcibiskupa Medka, který císaři nepravdivě oznámil, že jej Jan urazil a dotkl císařské moci výrokem, že by karlštejnského děkana měli jmenovat stavové a ne císař. Po tomto křivém obvinění bylo Janovi zakázáno být u dvora a 12. prosince 1586 musel jet do Prahy pokořit se císaři. V této době mu šlo o jeho majetek a život. Nakonec na Rožmberkovu přímluvu stačilo, aby dvakrát poklekl před císařem, čímž odvedl ze sebe čin urážky císaře. Ovšem tato příhoda prohloubila napětí mezi stoupenci císaře a stavů.

Výše zmíněný syn, Václav Vchynský ze Vchynic a Tetova, je zakladatel chlumské větve rodu. Na rozdíl od svého otce Jana se dal ke katolíkům. Historickými prameny byl charakterizován jako smělý rezolutní muž, který využil všech prostředků k dosažení vytčeného cíle. Avšak způsobená křivda jeho otci v něm vyvolala touhu po mstě, která jej vehnala do řad stavovské opozice. Jako 16letý mladík se přihlásil do služeb arcivévody Matyáše, Rudolfova bratra, který usiloval o jeho svržení. Z tohoto hlediska se Václav rozhodl dobře. V bitvě o Prahu mezi Pacovskými byl jedním z šlechticů, kteří se postavili

do čela stavovského žoldnéřského vojska, a svou statečností si vydobyl všeobecné uznání. Za toto ho Matyáš povýšil do panského stavu a postoupil mu dvě velká královská panství, chlumecké a kolínské. Dne 25. června 1611 přijal od obyvatel Chlumce nad Cidlinou slib věrnosti. Chtěl být dobrým pánem, proto co nejlépe uplatňoval svou svrchovanost. Roku 1612 vymohl Chlumeckým povolení krále k pořádání jarmarku v pondělí po obrácení sv. Pavla a navíc řadu trhů s koňmi a dobyt看em. Avšak úspěchy mu dodaly veliké sebevědomí a to vzbuzovalo odpor k němu v šlechtických kruzích. To vedlo až k rozhněvání císaře, který Václava uvěznil a odsoudil ho k doživotnímu vězení na kladenském hradě. Od 17. září 1615 byl Chlumecký opět královským městem a v květnu 1616 slíbili chlumečtí králi Matyášovi věrnost. Roku 1616, v květnu, se Václavovi podařilo z vězení za pomoci kněze uprchnout i se svou ženou, která s ním sdílela jeho osud, a uprchl do Krakova, kde se zapsal na tamní univerzitu. Při počátku stavovského povstání roku 1618 se přihlásil k podpoře českých stavů, které mu začali důvěřovat, a vrátil se zpět tajně a na základě poskytnutých záruk, do Chlumce nad Cidlinou. Tajně si však dopisoval s Matyášovým bratrancem Ferdinandem Tyrolským, jenž byl vnučen českým stavům za krále. Když tyto styky vyšly najevo, stavové vyslali do Chlumce vojenský oddíl s cílem zajmout Václava Vchynského ze Vchynic a Tetic. Při vzbouření se chlumeckých proti svému pánu roku 1620, byl jejich pán eskortován do Prahy, kde jej čekalo vězení. Avšak následující události, kdy byly vojska českých stavů v památné bitvě na Bílé hoře doslova rozprášeno a povstání potlačeno, opustil Václav vězení a vrátil se na své panství se všemi poctami. Spokojeně vládl Chlumci až do své smrti roku 1626.⁵⁴ Po jeho smrti převzal panství jediný syn, Jan Oktavián Kinský. Ten byl pánem ještě za života svého otce panství Zásmyky, které zdědil po svém strýci Radslavovi, k tomu přikoupil roku 1623 Hrádek nad Poděhusem a Mančice za sumu 51 300 kop míšenských. V roce 1635 získal konfiskátem Českou Kamenici, která byla zabavena jeho strýci Vilémovi. Jan Oktavián byl opakem svého otce, snažil se obyvatelům města co nejvíce ulehčit jejich život a zvýhodnit. Velikým břemenem bylo vojsko, které žilo na úkor občanů a žádalo od nich finanční platby i materiální dodávky. Díky snaze Jana Oktaviána a tomu, že byl sám důstojník, bylo město zbaveno ubytovacích povinností a také berně a kontribuce postihovaly město jen v nejnnutnějších případech. Město zažilo útrapy během třicetileté války, kdy bylo několikrát obsazeno Švédy. V roce 1644 Jan Oktavián, aby ulevil zcela vyčerpanému a trápícímu se obyvatelstvu města, obnovil staré výsady a práva. Až po podpisu Vestfálské mírové

⁵⁴ RICHTER: *Sága rodu Kinských*. [ČESKO: s. n.], 2008, s. 8-28.

smlouvy se začal zcela zničený Chlumecký hrad obnovovat. Po válce zde bylo obydleno pouhých 67 domů. S obnovou domů vypomáhal, jak se dalo, což dokládá jeho vymožení od císaře Ferdinanda III. Povolení pořádat třetí jarmark a každý čtvrtek i trh na obilí. V těžkých časech byl povyšován do vysokých dvorských úřadů císařské rady, dvorního královského hofmistra a královského komořího a poté získal titul hrabě. Tento hrabě nechal opravit a zčásti postavit hrad. Po více než 50 letech mělo město novou radnici. Jan Oktavián byl hrdý na své češství, mluvil vytříbenou češtinou a na němčinu si nepotrpěl. Zemřel 31. Května 1679.

Poté, mezitím, co zde vládl František Oldřich Kinský, jenž byl vlastenec, který poskytoval záruky a ochrannou ruku nad Bohuslavem Balbínem a pod jehož vládou město dospělo k rozmachu města, zde vládl Václav Norbert Oktavián. Dá se říci, že za tohoto majitele panství došlo k největšímu rozkvětu Chlumce. Václavu Norbertu Oktaviánu Kinskému před převzetím Chlumce patřilo již panství Česká Kamenice, které zdědil po svém otci. Byl velmi majetný, takže nakoupil postupně panství: Rychmburk, Rosice, Choceň, Nový Hrad, Rataje, Sloup, Koloděje, Chroustovice, Prčice a několik menších statků. Jeho hlavním sídlem byl chlumecký zámek, zrekonstruovaný jeho bratrem. Opět se jednalo o hraběte, který byl ke svým poddaným laskavý a snažil se jim co nejvíce ulehčit. Na panství se začalo nesmírně řemeslným cechům. Opět byl váženým pánem a získal dědičně titul nejvyššího hofmistra království Českého. Ve snaze zajistit majetek i následujícím generacím, nechal zřídit rodinný fideikomis. Do něho zahrnul chlumecké panství včetně zámku, hřebčína, knihovny, rodinný archiv, a tři domy. Roku 1731, již za vlády jeho syna Františka Ferdinanda, jenž získal panství Chotěboř a Kratonohy a sňatkem s Terezií, rozenou hraběnkou z Fünfkirchen, rozmnožil svá panství též o rakouský Matzen, získal titul Řád zlatého rouna. Po požáru roku 1733 poskytl hrabě postiženým, jak už ostatně u tohoto rodu bylo zvykem, štědrá, pomoc. Za nízkou cenu a na splátky dodal stavební materiál, pro ty chudší, kteří by neměli jak zaplatit svůj dluh, nechal dodat stavivo zdarma. Nechal postavit děkanský dům, fary v Lužici a Kratonohách a také správní a hospodářské budovy v Levíně Roku 1741 umírá a panství přebírá jeho syn Leopold. Jeho vláda je poznamenána válkou, Chlumecký hrad byl taktéž postižen. Leopold měl celkem 4 potomky, dva syny a dvě dcery. Za svého panování své panství nerozšířil. Zemřel roku 1760. V pokračování vlády nad chlumeckým panstvím následoval Leopoldův syn, hrabě František Ferdinand Kinský, který měl v državě také panství Kratonohy. Oženil se s Kristinou, princeznou Lichtensteinovou. Ta nechala vybudovat jízďárnu v areálu

chlumeckého zámku a také lovecký zámek v Oboře. Hrabě nechal na rybníku Rutwas vybudovat dvě nové vesnice, Vchynici a Tetov. Ač se mu původní záměr s vesnicemi nezdařil, tj. usadit v nich potulné cikány, vesnice se ujaly a existují dodnes. V období vlády narůstalo v celých Čechách, zvláště v severovýchodním cípu, společenské napětí, které později propuklo v povstání sedláků, kterým se nelíbilo, že museli robotovat. Průběh selského povstání ponechám stranou, jelikož není cílem této práce. Za zajímavost stojí, že proti sedlákům se postavili samotní měšťané Chlumce nad Cidlinou. Ti jim to nemohli dlouhou dobu zapomenout. Ačkoliv sedláci napadli Chlumec, je zajímavé, že nad zajatci z řad sedláků se slitovala hraběnka Kristina Kinská a šla raněným a zajatým sedlákům pomoci. Tato rebelie však nakonec měla pozitivní dopad pro poddané, kdy nakonec 1. listopadu 1781 bylo patentem císaře Josefa II. zrušeno nevolnictví. Za pevný postoj vůči rebelům se dostalo vůči Chlumci četných uznání a pochval od vrchnosti. František Ferdinand však soucítil s poddanými sedláky a snažil se jim ulehčit život. Na čas odvolal i nenáviděného direktora Pietsche.⁵⁵ Avšak strach a znepokojení z dalšího pozdvižení lidu přetrvávalo a nebylo neopodstatněné. Napomohla k tomu Velká francouzská revoluce a po té i tíživé strasti napoleonských válek, které znamenaly opět mimořádné daně, kontribuce a rekvizice materiálu, koní a povozů. Situaci zhoršila i neúroda v roce 1805 a dále pak drtivá porážka rakousko-ruské armády u Slavkova. Nedlouho po té František Ferdinand zemřel roku 1806 v Jihlavě. Z jeho manželství vzešlo celkem 6 synů. Držitele panství se ujal nejstarší syn, Josef Leopold. Jeho panování spadá do období silícího národního obrození. I v Chlumci se našlo hodně vlastenecky zaujatých lidí. Mezi nimi děkan Berka, učitel Jan Pacák a hlavně Václav Kliment Klicpera. V Chlumci se českému kulturnímu životu dařilo, pomohla tomu i přízeň a podpora hraběte Josefa Leopolda, v té době velmi významná, uvědomíme-li si, v jaké době se český jazyk obrozoval. Dobrý pán Josef Leopold zemřel ve věku 61 let roku 1831. S manželkou Terezií měl dva syny, kteří se po jeho smrti přestěhovali do letního zámku v Oboře.⁵⁶

Na Chlumecké panství nastoupil druhorozený syn Oktavián, jenž si po svém kmotru knížeti Poniatowském přizvisko Josef. Jelikož však nebyl ještě plnoletý, nemohl se ujmout svého panství, avšak přehmaty a ne zrovna dobrým hospodařením svého strýce, hraběte Puotaniho, nechal se zplnoletit a převzal panství. Byl milovníkem koní, a proto

⁵⁵ PETRÁŇ, František. *Rebelie, příběh jednoho týdne a dvou dní v březnu 1775*. Praha: Vydavatelství Československý spisovatel, 1975, s. 47- 113.

⁵⁶ RICHTER: *Sága rodu Kinských*, s. 37-70. Dále pak KINSKÝ, Zdenko Radslav. *Rod Kinských na Chlumci z toho, co jsem slyšel a viděl*. Chlumec nad Cidlinou, [Česko: s. n.], 1930, s. 74.

nechal vybudovat dvůr Ostrov pro chov anglických plnokrevníků. Zřídil také závodistiště na přilehlých lukách po vypuštění Velkochlumeckého rybníka. Pro svou matku získal zámek ve Velkém Barchově, kam se přestěhovala z Obory. Byl milovník parforsních honů, tj. štvanice na koních. Vedle nich pořádal i obyčejné hony. Vedle slabosti ke koním měl velikou vášň v lovu. Hrabě má zásluhu také na pořádání prvního dostihového závodu podle anglických pravidel, a to na vybudované dostihové dráze. Oktavián byl povahy veselý, dobrosrdečný, která se v dané době nesetkávala s pochopením u vrchnosti. Lépe se cítil mezi poddanými. I během jeho panování zažil Chlumecký revoluční náladu. Oktavián se ukázal jako zdatný panovník a předcházet nepokojům. Pružně se přizpůsobil novým společenským poměrům. Chlumecký zažíval rozvoj průmyslu a podnikání. Vznikla zde továrna na výrobu šroubů, záložna. V roce 18798 nechal Oktavián zbudovat hotel Liverpool, pojmenoval ho po svém vítězství v dostihovém závodě. Oktavián prokazoval svou národní hrdost, když nechal v roce 1865 maďarského šlechtice Szarapyho přepsat dopis z maďarštiny do češtiny. Jeho manželství však zůstalo bezdětné, proto v roce 1884 musel přenechat správu svého panství svému synovci hraběti Zdeňkovi Kinskému. Zemřel ve věku 84 let.

Hrabě Zdeněk Kinský ve věku 51 let přebíral velice bohaté panství. Zahrnoval 51 vesnic, 16 lesních revírů a 24 rozsáhlých dvorů. Sám hrabě od svých 24 let spravoval matčiny statky v Banátě. Byl průkopníkem tenisu v Čechách, ale také vynikajícím jezdcem na koni a vyhrál mnoho závodů. Z jeho manželství s maďarskou šlechtičnou Ginou Festeticsovou vzešlo celkem 9 dětí, z toho tři synové – František Xaver, Norbert a Zdenko Radslav. Zemřel roku 1932, ve věku 88 let. Během svého života zažil důležité milníky naší historie, nejdůležitějším byl zrod republiky.

Zrod nového státu – Československé republika – znamenal pro Kinské velké změny. Během války zahynul prostřední syn Norbert, František Xaver byl těžce raněn s doživotními následky. Přesto však převzal v roce 1922 správu nad značně zmenšeným panstvím, v té době už velkostatkem. Xaver měl však v důsledku válečného zranění podlomené zdraví, a proto zemřel velmi brzy, v roce 1935. Tehdy se správu nad velkostatkem ujal jeho bratr, Zdenko Radslav. I on bojoval ve válce. Přitom byl zajat do ruského zajetí, kde pak vstoupil do čsl. Legií. Po válce se oženil s Eleonorou Schwarzenberkovou, rozenou Clam-Gallasovou. Tímto sňatkem získal rod Kinských do své správy velkostatky Žďár nad Sázavou, Polná, Přibyslav. Zdenko Radslav byl významnou a velmi váženou osobností. Snad nikoho nepřekvapí, že ačkoliv neměl velikou

radost ze vzniku samostatného státu a konce monarchie, přesto měl velké národnostní cítění a pochopení, což ostatně podtrhuje jeho vystoupení spolu s dalšími zástupci české šlechty proti německé okupaci Československa, které provází tento rod od jeho vzniku. Snad se jen sluší připomenout, že z jeho manželství s Eleonorou vyženil syny Karla a Františka a měli společné děti Norberta, dceru Ženildu a nejmladšího syna Radslava. Na závěr o historii tohoto rodu se zmíním krátce o Radslavovi Kinském. Jednalo se o velikou osobnost novodobé historie rodu Kinských. V roce 1992 zažádal o vydání majetku patřícího jeho rodičům. Stav majetku byl adekvátní způsobu jeho využívání státem, což znamenalo tristní stav. Radslav Kinský však začal ihned s restaurováním a obnovou tohoto majetku. Svou urputností a pílí si brzy získal úctu a obdiv žďárských občanů, kteří mu říkali pane hrabě, ač sám tento titul nepoužíval. Zemřel v roce 2008 a v jeho činnosti pokračují jeho synové Constantin a Charles Nikolas Kinští.

Republikánská pozemková reforma znamenala obrovský zásah do majetkových práv rodu. Panství se zmenšovalo, prováděný zábor půdy a nemovitostí byl často obhajován jako náprava křivd spáchaných v době pobělohorské. Známe-li však historii tohoto rodu, zjistíme, že svůj majetek získávali sňatky, dědictvím, koupí či ho nechali zbudovat. Zejména v době pobělohorské dokázali představitelé panství hrdost na své češství a podporovali své poddané jakkoliv mohli. Není tedy možné tuto reformu obhájit tezí napravováním křivd. Ano, rozdělení půdy mezi obyvatelstvo bylo v té době nutné, předešlo se tím sociálním nepokojům. Ovšem způsob, kterým se tak učinilo, bych nazval zcela nešťastným. Došlo totiž k paušalizování a k principu kolektivní viny, zábor se dotkl totiž všech majetných bez ohledu na zjišťování původu majetku a historii majitelů. Takže předejitím nepokojů a napravením křivd spáchaných před několika staletími došlo ke spáchání křivd nových.

3.2 Majetek Kinských před pozemkovou reformou

Jak jsme si výše uvedli, rod Kinských nabyl v průběhu staletí své existence obrovský majetek. Na počátku pozemkové reformy patřil po rodu Schwarzenbergů mezi největší pozemkové vlastníky v českých zemích, vlastní údaje se však v odborné literatuře rozcházejí. Může to být dáno rozvětveností rodu, kdy se rod rozčleňuje na větev chlumskou, choceňskou, kosteleckou a zaniklou větev peruckou.

Jednotlivé velkostatky a statky odpovídaly tehdejší rozloze panství, měly tedy podle archivních zdrojů následující rozlohy:

1. *Polná-Přibyslav-Žďár – 18 209 ha p. v.*
2. *Kostelec n. Orlicí – 3 474 ha p. v.*
3. *Choceň – 2. 610, 66 ha p. v.*
4. *Chlumeck nad Cidlinou – 14 675,50 ha p. v.*

Součástí výše zmíněných celků byly zařízení, jako jsou pivovary, lihovary, lázně, pily, mlýn s elektrárnou a jiné nemovitosti, jejich celkový počet lze z archivních zdrojů zjistit obtížně. Nicméně se o to pokusíme. Z archivních zdrojů můžeme vyčíst, že celý rod Kinských vlastnil 38 969, 16 ha půdy (tj. 389 km²), z toho chlumecká větev vlastnila 32 866, 50 ha půdy, což činí téměř 85% veškerého vlastnictví rodu. Vedle vlastnictví půdy Kinští udržovali 7 zámků, 4 zříceniny hradů, lesní komplex „Obora“, 4 pivovarů, 8 lihovarů, 4 mlýny, cihelny a lázně. Celkově zaměstnávali 884 zaměstnanců.⁵⁷

3.3 Vstup do nových poměrů

Konec velké války přinesl společenské změny, které se týkaly šlechtických rodů. Vznik první republiky znamenal značné nepřátelství proti šlechtickým rodům, které můžeme vyčíst nejen z dobového tisku či literatury⁵⁸, a i ze stenoprotokolů poslanecké sněmovny. Samozřejmě ne všichni byli velmi naladěni proti šlechtě, zaměstnanci a celkově lidé znající rodinu Kinských byli loajální a dobře si pamatovali, jak se o ně do té doby jejich panstvo, staralo. Snahou nově vzniklého státního útvaru byla pod heslem „odčinění pobělohorských křivd“ pozemková reforma. Vůbec se přitom nezohledňovala nemožnost dosáhnout odčinění křivd. Touto otázkou se zabýval ve svém díle „Omyly a nebezpečí pozemkové reformy“ doktor Pekař. Jak sám v tomto díle uvádí, nedomyšlenost těchto snah o nápravu po téměř 300 letech vede ke spáchání křivd nových. Ostatně nebyl jediným, kdo takhle upozorňoval na nebezpečí pozemkové reformy. Například Ústřední ředitelství (SÚŘ) na pozemkovou reformu reagovalo článkem vydaným v Národních listech, pod názvem „Za náhradu či bez ní: „*Ani námitka, že konfiskaci před 100 lety provedenou dlužno nyní napravit, nemůže ospravedlniti postup vyvlastnění bez náhrady. Na čí účet by*

⁵⁷ VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy. Země Česká a Moravsko-slezská*. Praha: J. Voženilek, 1930, s. 544-547.

⁵⁸ Příklad tehdejšího dobové tendenční rétoriky v literatuře lze uvést dílo Karla Marušáka z roku 1919. MARUŠÁK, Karel. *Šlechta, velkostatek a pozemková reforma*. Brno: Píša, 1919, s. 49.

*se odčinění provedlo a komu by se dostalo takového zadostiučinění? Tehdy provedl konfiskaci stát, ten však jen ve zcela ojedinělých případech zůstal vlastníkem uloupeného jmění.“*⁵⁹ Ústřední archiv poukazoval na skutečnost, že po třicetileté válce byly statky značně zpustošeny a jen díky značnému úsilí nových vlastníků (i těch, kteří z konfiskací neprofitovali) měl stát v tehdejší době co zabírat. Negativní politický postoj proti šlechtictví obecně se dále projevuje nejen v zákonech, jimiž byla uskutečňována pozemková reforma, ale i v zákonech s pozemkovou reformou ne vždy úplně souvisejících.⁶⁰

⁵⁹ Publikace článku byla redakcí *Národních listů* odmítnuta a dále také to, že autora článku lze odhadovat pouze podle nalezení návrhu článku a vyrozumění o odmítnutí, jinak není v archivu nijak specifikován. SOA, fond SÚŘ Hn.V, kart. 38, Sign. I D 3a. Novinový článek *Za náhradu či bez ní*.

⁶⁰ Byly to např. z. č. 61/1918 Sb. z. a n. ve znění z. č. 268/1936 Sb. z. a n., účinném ke dni 24. 10. 1936, jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly, a z. č. 179/1924 Sb. z. a n. ze dne 3. 7. 1924, o zrušení svěřenství.

4 Průběh pozemkové reformy znázorněn na majetku Kinských

V této kapitole se zaměřím na vlastní průběh pozemkové reformy v názorné ukázce rodu Kinských. Vzhledem k obsáhlosti majetku dotčeného zábořem, rozvětveností rodu a dosud nezveřejněným fondům v archivech, zaměřím se na již zmiňovanou chlumeckou větev rodu, konkrétně na názorné ukázky fungování pozemkové reformy na velkostatku Polná-Přibyslav a Žďár nad Sázavou.

4.1 Velkostatek Polná-Přibyslav-Žďár

Tento velkostatek spadl do vlastnictví rodu Kinských až od počátku 20. let minulého století, kdy sňatkem Zdenka Radslava s kněžnou Eleonorou Schwarzenbergovou, rozenou Clam-Gallasovou. Nachází se na katastrálním území obcí v názvu, zahrnující desítky okolních obcí. Původně se jednalo o samostatné statky, které byly v roce 1899 spojeny ve jeden funkční celek a obhospodařovány.⁶¹ Tento velkostatek měl výměru 4. 287 ha zemědělské půdy, celková výměra činila 18. 209 ha veškeré půdy. Nacházelo se zde 7 dvorů, lesní hospodářství, několik průmyslových závodů (např. lihovar, mlýn, pivovar).⁶² Spadalo sem celkově 73 obcí a 7 osad. Přičleněním tohoto velkostatku k majetku rodu Kinských znamenalo podstatné zvýšení výměry vlastnictví. Jednalo se o největší velkostatek, který Kinští vlastnili. S tím souvisela i nutnost mít větší množství zaměstnanců.

4.2 Zaměstnanecká otázka v době reformy

Na tomto velkostatku pracovalo na počátku roku 1919 na 248 zaměstnanců. Uvážíme-li velikost a množství průmyslových závodů, kde muselo pracovat spousta dělníků, zjistíme, že se nejednalo o obrovské číslo, avšak v dané lokalitě se jednalo o významného zaměstnavatele.⁶³ Z toho bylo pouhých 14 úředníků, zbytek zaměstnanců mělo na starost chod velkostatku a k němu přilehlých dvorů. Z těchto 234 zaměstnanců pečujících o velkostatek, bylo 68 deputátníků. Deputát (z lat.) slove úhrn požitků naturálních, udílených dělníkům ke stálé službě ustanoveným (čeládce), služebníkům

⁶¹ Moravský zemský archiv, fond 127, Velkostatek Polná - Přibyslav.

⁶² Následující data převzata a vypočtena z VOŽENÍLEK: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, s. 546.

⁶³ Údaje jsou zjištěny z kroniky města Žďár nad Sázavou, rok 1919.

i úředníkům vedle platu na penězích, jakožto předem vyjednaná odměna za službu. Tak vykládá V. Feršman v Ottově Slovníku Naučném. 7, 325.⁶⁴ Zbytek zaměstnanců tvořili dělníci.

Pozemková reforma se měla dotknout pouze vlastníků nemovitostí dotčených záborom, avšak nebylo tomu tak. Zábor se týkal i těchto zaměstnanců. Snížení obhospodařované půdy a různých průmyslových zařízení, které k velkostatku náležely, mělo také neblahý dopad na počet zaměstnanců. Na konci pozemkové reformy měl statek 181 zaměstnanců, což je o více než $\frac{1}{4}$ méně než před zahájením. Z části tomu tak bylo proto, že některým zaměstnancům byla přidělena půda (jednalo se celkově o 4 zaměstnance, kterým byl poskytnut finanční příspěvek na příděl půdy, v celkové výši 27 121 Kčs).⁶⁵ Největším podíl na snížení zaměstnanců mělo odbytné, to bylo vyplaceno celkově 55 zaměstnancům. Zbylých osm bylo posláno do penze.

4.3 Provádění pozemkové reformy na velkostatku Polná- Přibyslav-Žďár

Pozemkové reformě na velkostatku, z velké většiny prováděné v letech 1923-1924 přídělovými komisaři J. Kotorou a Ing. T. Fišerem, spolu s technickými úředníky F. Vodákem a Ing. J. Burešem, byla podrobena veškerá půda o rozloze 18239 ha. Vzhledem k velikosti záboru, byl ustaven Obvodový poradenský sbor, jenž se sestával z těchto zástupců: za Svaz Domkařů jím byl F. Svozil, dále pak za úředníky velkostatku A. Bakeš, za Domovinu byl pověřen F. Farkač, za Jednotu jím byl A. Zvolánek, pak sem bylo zahrnuto taktéž ředitelství vodních cest, zastoupené Ing. A. Švecem, Mezinárodní svaz vyslal jako svého zástupce T. Eislera, lihovar zastupoval Dr. E. Sova, Svaz pěstitelů zemáků zastoupen J. Dvořák, a nakonec za ostatní zaměstnance velkostatku vystupovali V. Choutka a prakt. hospodář F. Neubauer.⁶⁶

Tento poradenský sbor měl za hlavní náplň činnosti poskytovat součinnost přídělovým komisařům, dávat výhrady ke způsobu záboru, k majetku, kterého se měla reforma týkat a především hájit oprávněné zájmy svých členů.

⁶⁴ Naše řeč, ročník 12 (1928), číslo 7, dostupné z URL: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2507>

⁶⁵ VOŽENÍLEK.: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, s. 547.

⁶⁶ *Tamtéž*, s. 547.

Pozemková reforma zde započala prakticky ihned od jejího uzákonění v roce 1919, i když hlavní část byla provedena až o 3 roky později. Ze záznamu zámku Žďár z roku 1920, jenž spadal do vlastnictví dotčeného reformou, je patrné, že došlo k rozdělení 52 ha půdy, z celkového počtu 260 ha spadajících pod zámek, což činilo 26%. Z tohoto počtu již uskutečněného záboru bylo 39 ha polí a 13 ha luk.⁶⁷ Nutno podotknout, že se jednalo pouze o zlomek dotčených nemovitostí (celková výměra velkostatku činila 18 209 ha p. v.). Předmětem přidělového řízení byly následující dvory: Dvůr Dolní a Keřkov, Dvůr Velký a Ovčín, Dvůr Juliin, Přibyslav, Pohled, Ronov nad Sázavou, a poslední Žďár. Dále zde bylo lesní hospodářství, které se svou výměrou 2930, 50 ha zemědělské půdy a celkovou výměrou 16771 ha veškeré půdy, bylo nejvíce dotčeno zábořem.

Povinností vlastníků bylo dodat seznam dotčených pozemků reformou a seznam pachtýřů, kteří zde měli pacht. Zejména druhá povinnost byla důležitá, jelikož zde byly zákony na ochranu pachtýřů. Clam-gallasová, resp. Kinští tuto povinnost splnili prostřednictvím generálního ředitelství velkostatků v zámku Žďár, kdy státnímu pozemkovému úřadu byl dne 20. Dubna 1920 doručen onen soupis. Zajímavé je, že zde nebyl jmenný seznam pachtýřů, pouze uvedeny obce (dvory), kterých se pacht týkal a pouze drobných pachtýřů. Bylo to z důvodu, že generální ředitel velkostatků, jenž měl na starosti správu a jednání za vlastníky pozemků, pronajímal pozemky pouze na 1 rok a v roce 1920 neuzavřel vzhledem k novému zákonu o postoupení půdy drobným pachtýřům žádnou. Např. v obci Pohled bylo drobným pachtýřům pronajato 47 měř luk a 6 měř polí, v obci Dobrá, spadající pod dvůr Křikov, bylo pronajato 34 měř luk a 47 měř polí.⁶⁸

Jednotlivé dvory měly v roce 1922 povinnost sepsat seznam uchazečů o přiděl a návrhu na přiděl, byla jim na toto stanovena lhůta 2 měsíců. Tento seznam vypracovávali především správci jednotlivých dvorů.⁶⁹ Pokud byly nějaké nesrovnalosti v poskytnutém seznamu, např. nebyly poskytnuty informace vyzval SPÚ jednotlivý dvůr, aby do 10 dnů od doručení poskytl žádané informace, jinak by musel postupovat dle zákona č. 77/1922 Sb. z. a. n. To je příklad dvoru Pohled, kdy poskytli seznam jen těch uchazečů, kterým obvodová úřadovna státního pozemkového úřadu v Praze v prováděcím řízení přiznala přiděl, avšak neuvedli prohlášení o tom, že s těmito uchazeči uzavřou tržní smlouvy na podkladě navržených cen a výměr. Každý dvůr měl jinou cenu za 1/ha půdy

⁶⁷ MZA v Brně, fond F 214, karton 3, fol. 57.

⁶⁸ MZA v Brně, fond F 214, karton 3, fol. 11.

⁶⁹ Každému dvoru byl zaslán dopis z SPÚ, kterým bylo žádáno o zaslání výtahu z veřejných knih pro přiděl zabrané půdy, viz např.: MZA, fond 214, karton 3, folie 53, dále fond 188 – velkostatek Polná-Přibyslav a Pohled, karton 2, fol. 37.

v závislosti na lokalitě daného pozemku. Cenové rozpětí tedy činilo od 2000 Kč po 5000 Kč.⁷⁰ Samozřejmě bylo možné se stanovenou cenou nesouhlasit, případně smluvit jinou cenu, či jiný způsob platby, to zejména u pachtu těchto pozemků.⁷¹ Poté, co byly dokončené předběžné přidělové akce, započal pozemkový úřad s vlastníky dohody, které stanovily na několik let rozsah přejímané půdy, případně celkové vyřešení reformy na daném celku. Definitivní přiděl se prováděl dvěma způsoby:

1. Řádné řízení přidělové

V tomto řízení úřad zabranou půdu převzal a vybraným uchazečům potom sám přidělil za cenu, kterou jim předepsal. Toto dělal přidělový komisař a obvodní úřadovna, avšak muselo to být schváleno ústředím

2. Zkrácené řízení přidělové

Toto řízení probíhalo tak, že se souhlasem vlastníka i uchazeče o půdu byla uzavřena kupní smlouva, která byla schválena Pozemkovým úřadem. Na velkostatku Polná-Přibyslav-Žďár probíhalo nejčastěji toto zkrácené řízení.

Po provedení přidělového řízení v roce 1923 činila výměra velkostatku 319 ha veškeré půdy, z toho zemědělské 168,50 ha (role, louky, zahrady), 150,50 ha tvořila jiná půda (lesy, neplodná půda, stavební plochy). Opět nás zajímá zejména zemědělská půda, které bylo rozděleno novým nabyvatelům 3. 388 ha, což činilo 78, 48 % veškeré půdy celkově 2. 838, v průměru tak každý nabyvatel získal 1, 19 ha zemědělské půdy, což je velmi nízké číslo, kdy mohly být problémy s úživností těchto nabyvatelů na pozemcích. Ještě bylo rozděleno 1, 80 ha ostatní půdy (jednalo se o stavební pozemky) mezi 7 nabyvatelů, každý tak obdržel 0,25 ha stavební plochy.⁷²

Zatímco zemědělská půda byla během reformy přidělena prakticky veškerá, pomíneme-li 168,50 ha, které byly na žádost Kinských ze záboru a 259,50 ha bylo drženo v záboru i po hlavním přidělovém řízení v roce 1923, tedy bylo přiděleno téměř 90% dotčené zemědělské půdy, o ostatní půdu takový zájem nebyl. Z 13 922 ha ostatní půdy, tvořící ji nejvíce lesními pozemky, bylo přiděleno pouhých 703,5 ha, což činí

⁷⁰ VOŽENÍLEK: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy. Země Česká a Moravsko-slezská*, s. 544 – 547.

⁷¹ MZA v Brně, fond 214, karton 3, fol. 54.

⁷² VOŽENÍLEK: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy. Země Česká a Moravsko-slezská*, s. 547, poznámky k přidělu půdy.

5,05 %. 150,5 ha bylo ze záboru vyjmuto na žádost vlastníků a 13 068 ha zůstalo v záboru nepřiděleno. O tyto pozemky se i nadále staralo Lesní hospodářství.

4.4 Propouštění půdy ze záboru

Propuštění půdy ze záboru se od řízení rozdělovacího drobný příděl lišil, neboť se nejednalo o jednorázový jev. Byla to dlouhodobá záležitost, propouštěla se půda ve výměrách několika arů stavebních parcel až po stovky hektarů lesních hospodářství. Zápis o konečném řešení pozemkové reformy na statku Polná-Přibyslav-Žďár byl sice v 29. Srpnu 1930, ale i později bylo možné získat pozemky.⁷³

Celkem při rozdělování dvorů vzniklo 8 zbytkových statků, ale jen jediný byl propuštěn ze záboru. Byl jím zbytkový statek Pohled, s výměrou 158 ha, zemědělské půdy, veškeré bylo 162 ha. Dále bylo ze záboru propuštěno podle § 11 záborového zákona a dle § 20 přidělového zákona dalších 10,50 ha zemědělské půdy a 157 ha ostatní půdy. Eleonoře Kinské tak zůstala zemědělská půda ve výměře 168,50 ha, což činilo 3,9 % z velkostatku a 319 ha veškeré půdy, tedy 1,75 % z celkové výměry velkostatku.⁷⁴ Z průmyslových závodů byly dle § 11 záborového zákona lihovar a mlýn s elektrárnou v Pohledu, ve Žďáře byly propuštěny pivovar a pila. Z historických památek byl ze záboru dle § 20 přidělového zákona propuštěn zámek s parkem v Pohledu. Tato půdy byla propuštěna ze záboru na základě §3a) záborového zákona, který vylučuje ze záboru právně a hospodářsky samostatné objekty, jež neslouží hospodaření na zabraných nemovitostech, dále §11 záborového zákona, který připouští propuštění ze záboru i větší výměry než oněch 150 ha zemědělské půdy respektive 250 ha veškeré půdy, uvedených v §2, pokud to vyžaduje efektivní hospodaření, zásobování měst atp., nesmí být ale propuštěno více než 500 ha půdy.

S přihlédnutím k §20 přidělového zákona, který umožňoval propustit ze záboru vedle výměry definované §11 záborového zákona i větší výměru půdy, pokud to vyžadovaly přírodní krásy, krajinný ráz, přírodní památky a památky umělecké a historické.⁷⁵

⁷³ MZA v Brně, fond 214, karton 3, fol. 57

⁷⁴ VOŽENÍLEK: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, s. 546-547.

⁷⁵ VONKA, Rudolf. *Pozemková reforma. Prováděcí zákony zákona záborového (ze dne 16. dubna 1919). S přehledem současného stavu zemědělství našeho*. Praha: Fr. Švejda, 1920, s. 14 a n.

Vlastníci, žádající o propuštění, se také museli zavázat uhradit SPÚ částku 40 Kč za hektar propuštěné půdy, jakožto úhradu režijních nákladů.⁷⁶

⁷⁶ MZA v Brně, fond F 214, karton 3, fol. 114.

5 Pozemková reforma na jednotlivých dvorech

5.1 Dvůr Dolní a Keřkov

Dvůr Dolní a Keřkov o rozloze 339 ha zemědělské a 376 ha veškeré půdy byl obhospodařován v pachtu E. Bauerem. Zbytkový statek Keřkov byl přidělen do vlastnictví Družstevních pěstitelů zemáků v Německém Brodě. Výměra činila 163 ha zemědělské půdy a 185 ha veškeré půdy. V obci Dobrá bylo drobným přidělem rozděleno 82 ha zemědělské a 89 ha veškeré půdy 66 nabyvatelům, v průměru každý obdržel 1,34 ha půdy, což se blížilo nejvíce průměru za celý velkostatek. Nejmenší průměr na nabyvatele byl v obci Český Šindorf, kde průměr na nabyvatele činil 1 ha půdy. Proběhla zde také směna 2 ha zemědělského pozemku za 2 ha veškeré půdy (lesní pozemek) v obci Dobrá a směna dvou pozemků o výměře 1 ha v obci Samonín. Směna musela mít povolení od SPÚ, pokud souhlas vydán nebyl, rozhodoval o ní soud v Chotěboři.⁷⁷ Cena za pozemek se pohybovala v rozmezí od 2000 Kč po 4500 Kčs za hektar.⁷⁸

5.2 Dvůr Velký a Ovčín

Tento nevelký dvůr o výměře 73 ha zemědělské půdy, 78 veškeré půdy, zahrnoval katastrální území obce Polná. Tento dvůr byl v pachtu J. Volence a H. Klusáčka. Drobný přiděl byl uskutečněn pro 4 nabyvatele, kteří tak získali 7 ha zemědělské půdy, veškeré bylo přiděleno 10 ha. Cena za 1 ha půdy byla stanovena od 2500 Kč – 5000 Kč. Po přidělovém řízení zde zůstali dva zbytkové statky. První, statek Dvůr Velký o výměře 31 ha zemědělské, 32 ha veškeré půdy, byl přidělen do vlastnictví Hospodářského družstva v Záborné, druhý statek Ovčín, o výměře 35 ha zemědělské, 36 ha veškeré půdy byl přidělen do vlastnictví J. Klusáčkovi, jakožto poškozenému nájemníkovi. Poškozený nájemník byl dlouhodobý pachtýř pozemků dotčených záborem, kterému soud uznal jeho nároky na náhradu škody. Buď mu byl přidělen zbytkový statek do vlastnictví, nebo mu byla určena jiná cena za 1 ha pozemku.⁷⁹

⁷⁷ MZA v Brně, fond F 188, karton 2, folie 47

⁷⁸ VOŽENÍLEK: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, s. 545. MZA v Brně, fond f 188 – velkostatek Polná-Přibyslav a Pohled, karton 2, fol. 53.

⁷⁹ Viz Usnesení Okresního soudu ve Žďáru nad Sázavou, sp. zn. Ne I 377/19-68b.

5.3 Dvůr Juliin

Rozléhal se na území pěti obcí, jeho výměra činila 159 ha veškeré půdy, z toho bylo 150 ha zemědělské. Tento dvůr byl v pachtu M. Turnovského. Malý příděl byl poskytnut 65 nabyvatelům. Nejvíce jich bylo v obci Termesify, kde bylo celkem 51 drobných nabyvatelů půdy. Drobný příděl činil 86 ha zemědělské půdy, což činilo 1,41 ha na osobu. Veškeré půdy bylo rozděleno 92 ha. Byla zde taktéž provedena směna 3 ha zemědělské půdy za 3 ha půdy veškeré (opět se jednalo o lesní pozemek). Cena za 1 ha půdy se lišila v každé, reformou dotčené obci i druhu pozemku, ale byla v rozmezí od 2 600 Kč. Po 4 500 Kč. Zbytkový statek o velikosti 67 ha, resp. 70 ha veškeré půdy byl přidělen do vlastnictví Hospodářského, nájemního, bytového a stavebního družstva v Praze II.⁸⁰

5.4 Dvůr Pohled

Tento větší dvůr, o rozloze 240, resp. 248 ha veškeré půdy, byl v pachtu E. Bauera z Německého Brodu. Zahrnoval tři obce a dvě osady. Hlavní část přidělového řízení drobným nabyvatelům půdy do vlastnictví byl proveden v letech 1923 – 1924 a vedl jej přidělový komisař J. Kotora. Tento dvůr byl co do počtu přidělů třetí největší na velkostatku. Celkem zažádalo o drobný příděl 90 nových nabyvatelů, mezi něž byla rozdělena půda o výměře 89 ha zemědělské, 93 ha veškeré půdy. To tak činilo nejnižší průměr v ha na jednoho nabyvatele. Jedná se taktéž o jediný dvůr, jehož zbytkový statek o výměře 158 ha, resp. 162 ha veškeré půdy, byl na žádost Kinských propuštěn ze záboru. Tuto žádost směřovali správnímu výboru Státnímu pozemkovému úřadu, jemuž se tato záležitost musela předkládat. Tento správní výbor byl zvolen dle ustanovení §§ 15 záborového zákona a 9, zákona o SPÚ.^{81 82} Cena za 1 ha byla stanovena dle bonity půdy a dle lokality od 2 500 Kč do 4 800 Kč. Byla zde taktéž provedena směna pozemků, a to v osadě Simtany 1 ha zemědělské za 1 ha veškeré, v obci Pohledští Dvořáci, taktéž

⁸⁰ VOŽENÍLEK: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, s. 545.

MZA v Brně, fond f 188- velkostatek Polná-Přibyslav a Pohled, karton 2, fol. 68 – 70.

⁸¹ Viz MZA v Brně, fond 188, karton 2, fol. 164.

⁸² K těmto vynětím velkostatků nebo jejich zbytkových částí byl dáván veliký prostor pro kontrolu, stávalo se tak, že skrze tyto „propustky“ ze záboru byl interpelován i člen vlády, viz např. interpelace předsedy vlády a ministra vnitra poslancem Rudolfem Bergmanem z 11. 12. 1920, dostupné na URL: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t1064_00.htm.

byla provedena směna dvou pozemků o výměře 1 ha a poslední směna byla provedena v obci Krátká ves, kde byly směněny pozemky o výměře 5 ha.⁸³

5.5 Dvůr Příbyslav

Dvůr Příbyslav, zahrnující katastrální území 6 obcí, byl v dlouhodobém pachtu Akciové společnosti „Amylon“ a čítal rozlohu 133 ha veškeré půdy, z toho 127 ha zemědělské. V obci Poříčí byla provedena směn 3 ha zemědělské půdy za stejně veliký pozemek jiné půdy (les). V drobném přidělu bylo 48 nabyvatelům přiděleno 61 ha půdy, z toho 58 zemědělské. Zbytkový statek měl výměru 75 ha veškeré půdy a byl přidělen poškozenému pachtýři, Amylon a.s. Cena za 1 ha byla stanovena v rozmezí od 2 000 Kč do 5 000 Kč.

5.6 Dvůr Ronov nad Sázavou

Opět byl tento dvůr v dlouhodobém pachtu společností Amylon. Rozlohou ho můžeme zařadit spíše k těm větším, které byly na velkostatku. Byl 168, resp. 174 ha veliký a zasahoval do 5 obcí. V drobném přidělu se mezi 34 nabyvatelů rozdělilo 54 ha zemědělské a 57 ha veškeré půdy, což činilo v průměru 1,68 ha na 1 nabyvatele. Společnost Amylon zde směnila 14 ha zemědělské půdy za stejné množství veškeré půdy (zejména lesní půdu, ale byla zde směněna i přístupová cesta). Zbytkový statek byl přidělen společnosti Amylon, která tak do vlastnictví získala 131 ha veškeré půdy, z toho 128 zemědělské. Celkem bylo novým nabyvatelům rozděleno celkem 182 ha zemědělské, resp. 188 ha veškeré půdy. Toto číslo, jenž přesahuje původní výměru dvoru, bylo zapříčiněno především onou směnou 14 ha pozemků. Cena stanovená pozemkovým úřadem se pohybovala v rozmezí od 3 000 Kč po 5 000 Kč za hektar pozemku.⁸⁴

5.7 Dvůr Žďár

Dvůr o rozloze 259,50 ha zemědělské a 270,50 ha veškeré půdy byl propachtován L. Růžičkovi. Kinským bylo ze záboru propuštěno 10,50 ha zemědělské a 12 ha veškeré půdy a po zřízení zbytkového statku, který nakonec zůstal záboru, o výměře 114 ha zemědělské, tudíž i veškeré půdy, byla půda rozdělena mezi uchazeče 9 obcí a 1 osady. Celkem bylo rozděleno mezi 91 uchazečů 133,20 ha zemědělské půdy, což činilo průměr 1,46 ha na nabyvatele, k tomu sedmi uchazečům přiděleno 1.80 ha stavební půdy a to

⁸³ VOŽENÍLEK: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, s. 545.

⁸⁴ VOŽENÍLEK: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, s. 545.

v obci Světnova obci Žďár, přesněji v lokalitě Žďár-Zámek, v průměru 0,25 ha stavební plochy na nabyvatele. Celkově bylo rozděleno mezi 73 uchazečů 95 ha veškeré půdy, což činí průměr 1,30 ha na nabyvatele. Na tomto dvoře nebyla provedena žádná směna pozemků. Průměrná cena byla v rozmezí od 2 500 Kč po 5 000 Kč, nejvyšší byla však pouze za stavební pozemky.⁸⁵

5.8 Lesní hospodářství

Pozemky lesní správy velkostatku Polná-Přibyslav-Žďár o rozloze 2930,50 ha zemědělské a 16 771 ha veškeré půdy byly obhospodařovány v režii velkostatku.⁸⁶ Jednalo se vůbec o největší část velkostatku Kinských. Lesní správa zahrnovala 56 obcí a 6 osad. Pokud jde o přiděl drobným nabyvatelům, byl obrovský rozdíl mezi přidělem zemědělské půdy a přidělem půdy veškeré. Zatímco ze zemědělské půdy zůstalo na konci reformy pouhých 145,50 ha zemědělské půdy, což činilo necelých 5 % z výměry, u ostatní půdy, která činila výměru 13840,50 ha, zůstalo v záboru celých 12 808,50 ha, což je 92,50 ha půdy.⁸⁷ Tento nepoměr v přidělu půdy měl hned několik příčin. Především se u ostatní půdy jednalo o lesy, případně rybníky, kterých se v lesní správě nachází velké množství, jednak si lidé chtěli zajistit obživu a to jim skvěle poskytovala právě zemědělská půda. Posledním, a neméně důležitým faktorem byla i cena daných pozemků, na které mnohdy místní neměly finanční prostředky. Byl sice přijat zákon na poskytování úvěrů za účelem uhrazení stanovené přidělové ceny, ale toho místní moc využít nechtěli.⁸⁸

Zpět tedy k samotné reformě na tomto Lesním hospodářství. Z výměry zemědělské půdy bylo okresnímu správnímu komisařství odprodáno 5 ha zemědělské půdy a 425 ostatní půdy, celkem tedy 430 ha. Z veškeré půdy bylo ze záboru propuštěno 145 veškeré půdy, v ní se nenacházela zemědělská půda, jednalo se především opět o lesy, budovy a rybníky.⁸⁹ Drobný přiděl byl poskytnut celkově 2356 nabyvatelům. Těmto bylo poskytnuto 2780 ha zemědělské půdy, což činilo v průměru 1,18 ha na nabyvatele zemědělské půdy. Veškeré půdy bylo přiděleno celkem 3 242 ha, což činilo v průměru 1,38 ha na nabyvatele. Celkově bylo přiděleno 2785 ha zemědělské půdy, veškeré to činilo 3672 ha. Cena za 1 hektar pozemku byla stanovena od částky 2300 Kč po sumu 5000 Kč.

⁸⁵ VOŽENÍLEK: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, s. 545 – 546.

⁸⁶ Tamtéž, s. 546.

⁸⁷ VOŽENÍLEK: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, s. 546-547.

⁸⁸ Kronika města Žďár nad Sázavou.

⁸⁹ VOŽENÍLEK: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, s. 546-547.

Vzhledem k velikosti, spolupracovali oba přiděloví komisaři. Největší přidělové řízení proběhlo v období březen 1923 – červen 1924, kdy bylo vyhověno téměř 83 % žadatelů.⁹⁰

Lesní hospodářství se podílelo na pozemkové reformě zasahující zmíněný velkostatek více než 92 % z veškeré výměry velkostatku. I navzdory záboru, starali se o 12 954 ha půdy, které nebyla během reformy přidělena a zůstala tak prakticky ve vlastnictví státu.

⁹⁰ MZA v Brně, fond 212 – Lesní úřad Žďár nad Sázavou, karton 4, fol. 9,15,22-36, 141.

6 Shrnutí pozemkové reformy a rodu Kinských na velkostatku Polná-Přibyslav-Žďár

Zápis o konečném vyřešení pozemkové reformy na konkrétním tomto velkostatku patřící Eleonoře Kinské je ze 29. srpna 1930.⁹¹ Eleonoře Kinské z tohoto velkostatku zbylo 168,50 ha zemědělské půdy, což činilo 3,9 % původní výměry zemědělské půdy a celkem měla 319 ha veškeré půdy, což činilo pouhých 1,75 % z celé výměry. Přerozdělená část velkostatku tak drobně žadatelům činila 78% zemědělské půdy (zbylá část byla propuštěna nebo zůstala v záboru)⁹² a 21,4 % veškeré půdy (zbytek opět propuštěn ze záboru nebo v něm ponechán).⁹³ Na první pohled se může zdát, že 21,4 % veškeré půdy, jenž byla přerozdělena, je vlastně zanedbatelná část rozlohy velkostatku, ale uchazeči o drobný příděl, pro nějž byla primárně pozemková reforma nastavena, v naprosté většině žádali zemědělskou půdu, které se jim dostalo v podobě 78 % z výměry zemědělské půdy velkostatku, na každého z 2 838 nabyvatelů tak připadl průměrný příděl 1,19 ha, který se na jednotlivých dvorech lišil podle bonity půdy, pěstované kultury a požadované ceny za hektar.

Pozemková reforma také postihla 248 zaměstnanců (15 úředníků, 14 zřízenců, 68 deputátníků a 151 stálých dělníků. Přídělem půdy byli zaopatřeni 4 z nich (1,61 %), přičemž jim byl poskytnut příspěvek na příděl půdy ve výši 27 121 Kč.⁹⁴ Odbytné neboli odstupné dostalo 55 zaměstnanců v celkové výši 443.642 Kč. Penzi dostalo 8 zaměstnanců (3,22 %) a to ve výši 9673 Kčs a zbylých 181 poškozených zaměstnanců bylo odškodněno dalším zaměstnáním.⁹⁵

⁹¹ MZA v Brně, fond 214, karton 3, fol. 57.

⁹² I na půdě zabrané SPÚ dál hospodařil za podmínek daných z. č. 118/1920 Sb. z. a n. ze dne 12. února 1920, o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém. Částka XXIV, bývalý vlastník velkostatku.

⁹³ VOŽENÍLEK: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, s. 544-547.

⁹⁴ Údaje o zaměstnancích čerpány z VOŽENÍLEK: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, s. 547.

⁹⁵ Z toho bylo 7 úředníků, 10 zřízenců, 51 deputátníků a 113 stálých dělníků.

7 Ohlasy na pozemkovou reformu

Velkostatek Polná-Přibysla-Žďár se nacházel ve žďárském okrese, v nynějším kraji Vysočina. Tento okres byl specifický tím, že se zde nacházelo větší množství malých obcí, do jejich katastrálního území zasahoval velkostatek.

V Československé republice se téměř 40% obyvatel živilo zemědělstvím, lesnictvím či rybníkářstvím. Pozemková reforma hlavně cílila na tyto obyvatele, jelikož chtěla taktéž zabránit vyliďňování vesnic. Jestli se jí to povedlo nebo ne, není předmětem této práce, ale z údajů z roku 1930 je patrný pokles obyvatel žijících se zemědělstvím na 34,6%. Zatímco na některých územích byla spíše fiaskem, zde na velkostatku, proběhla reforma naopak dobře. Drtivá většina půdy, 78,5% procenta, byla rozdělena mezi drobné přídělce, zbytek se vrátil původním vlastníkům nebo zůstal v záboru.⁹⁶ Mezi místními tedy převládala spíše spokojenost s provedením reformy, ačkoliv Kinští se jevíli pro místní jako vážení a uznávaní lidé, pro svou ochotu pomoci místním v nesnázích a své češství.⁹⁷

Reforma byla taktéž bojem různých politických uskupení. Informace o ní se k lidem prostřednictvím denního tisku.⁹⁸ Nejdříve se jednalo o základní informace o SPÚ, o základních zákonech, podrobněji byly rozepsány prováděcí zákony záborového zákona. Poskytovaly také důležité informace o drobném přídělu a způsobech, kterými bylo možné se k přídělovému řízení přihlásit, také informovala o tom, komu bylo právo na drobný příděl upřeno. Jednalo se např. o odsouzené pro trestný čin, ztrátu volebního práva, nebo pokud byl žadatel „mravně zvrhlý“.⁹⁹

V raném období pozemkové reformy obcházela venkov řada organizací, jež za poplatek sbírala přihlášky k přídělovému řízení. Taktéž Agrární strana se tohoto „sběru“ účastnila, když lákala při soupisu žadatelů drobné zemědělce do svých Domovin, když jim tvrdila, že nečlenové Domovin na půdu nebudou mít nárok. Tento trik měl jediný cíl, a to sehnat před volbami co nejvíce hlasů. Vzhledem k závažnosti situace vydal SPÚ úřední

⁹⁶ PODZIMEK, Jan. *Vývoj čs. statistiky do vzniku Státního úřadu statistického*. Praha: VUSEI 1974, s. 114 an.

⁹⁷ Tyto údaje je možné dohledat v kronice města Žďár nad Sázavou, ale i v jiných obecních kronikách, např. Kronika obce Polná, rok 1921

⁹⁸ Příkladem byla *Národní Politika*, které informovali o pozemkové reformě zpravidla na titulní straně, dále pak např. *Slovácké noviny*.

⁹⁹ *Národní politika* ze dne 20. Dubna 1920 informovala o přídělu zabrané půdy do zatímního drobného pachtu.

zprávu, kde situaci uvedl na pravou míru a oznámil, že půdu nerozdělují politické ani jiné organizace.¹⁰⁰

Vidíme tedy, že ačkoliv byla pozemková reforma rozsáhlým podnikem, do života obcí v celorepublikovém měřítku zas tak výraznou měrou nezasáhla. I když zde zmiňovaný velkostatek se držel spíše v nadprůměru, co se týče dotčených obcí a množstvím osob do něj zapojených, přesto se nejednalo o takový zásah, který by ty nejmenší obce a osady dokázal ochránit před jejich vylidňováním. Zdařilo se přidělení zemědělské půdy, která těmto drobným přidělcům umožnila základní způsob obživy. Ze začátku se reforma předkládala jako velký projekt, avšak jen díky velké agitaci politických stran. Měla řadu problémů spočívajících v nevědomosti těch, kterých se týkala, po té hned nespokojeností s výměrou rozdělené půdy a ceny za ní požadované, která se ceně tržní zdaleka nepřiblížila.

¹⁰⁰ *Slovácké noviny*, 23. ledna 1920.

8 Závěr

Pozemková reforma ve své ryzí podstatě byla největším zásahem státu do soukromého vlastnictví v jeho dějinách. Především z toho důvodu, že zabavila (zabrala) majetek bývalé šlechty, který poté rozdělila mezi drobné nabyvatele půdy, čím paradoxně soukromé vlastnictví podpořila a upevnila. Přes počáteční tápání, které reformu potkalo, neshodám jednotlivých politických stran, které měly zcela odlišné názory na způsob a průběh, podařilo se dojít ke kompromisu, který této akci vtiskl konečnou podobu.

Myslím si, že se v této práci podařilo argument „*napravení pobělohorských křivd*“ na názoru rodu Kinských zcela vyvrátit jako neopodstatněný, lichý a nespravedlivý. Kinští se v průběhu staletí jeví jako velcí vlastenci a majetek nabývali poctivou prací, investicemi. Že byli váženým rodem, dokládá fakt, že Zdenko Radslav Kinský, manžel Eleonory Kinské, které velkostatek patřil, měl k republice pozitivní a loajální vztah, ačkoliv jeho rodu způsobila majetkovou i společenskou újmu. V roce 1929 si získal přízeň ministra zahraničních věcí, Edvarda Beneše, stal se osobním přítelem Jana Masaryka. Například roku 1934, kdy do republiky dorazil na oficiální návštěvu rumunský král, byl Janem Masarykem požádán, aby se po dobu pobytu staral o krále během četných slavnostních recepcí a oslav. Figuroval taktéž na prohlášení české šlechty z roku 1938, kde zastupoval rod Kinských.¹⁰¹

Z celkového hlediska přidělové řízení se nakonec dotklo mnohem méně drobných rolníků, než se od reformy očekávalo, avšak v práci zmiňovaném velkostatku se jednalo spíše o výjimku a počet rolníků byl nadprůměrný. Zpočátku se reforma brala jako revoluční a nekompromisní zásah do velkého pozemkového vlastnictví, kdy měl být zabrán pozemkový majetek nad 150 ha zemědělské půdy respektive 250 ha půdy veškeré, avšak vzhledem k možnosti propuštění půdy ze záboru, vytváření zbytkových statků a příliš vysoké ceny za hektar pro drobné přidělce způsobily, že reforma předpokládaný zásah do života venkova nepředstavovala, jak jsme si ukázali na příkladu obcí, v jejichž katastrech se rozkládal bývalý velkostatek Polná-Přibyslav-Žďár.

Eleonora Kinská, vlastnila v roce 1930 pouhých 3,9 % původní výměry zemědělské půdy a celkem měla 319 ha veškeré půdy, což činilo pouhých 1,75 % z celé výměry. V lesním hospodářství, které zůstávalo téměř celé v záboru, hospodařila i nadále. Celých 78,5 % zemědělské půdy velkostatku se převedlo na nové nabyvatele, kterých bylo přes

¹⁰¹ RICHTER: *Sága rodu Kinských*, s. 62.

2800, takže zde pozemková reforma svůj prvotní úkol, a to zabránit sociálním nepokojům a utišit „hlad po půdě“ na příkladu tohoto velkostatku, splnila. Je ale těžké hodnotit, jak reforma na veškerém majetku rodu, dopadla či dopadnout měla. Na toto zhodnocení nemůže být dán v této práci prostor pro její stanovený rozsah. Vidíme, že Kinští konkrétně na této ukázce problémy s reformou jako celkem nedělali a spíš se snažili o její hladký průběh. Bohužel události druhé světové války a zejména poválečných let, vzhledem k druhé pozemkové reformě, nedaly prostor ke zjištění přínosu pozemkové reformy nebo naopak jeho nedostatky. Vývoj v zemědělství lze sledovat pouze z dlouhodobějšího hlediska a to v tomto případě umožněno nebylo, navíc to nebylo účelem ani smyslem této práce.

Z mého osobního hlediska se touto reformou, která nebrala ohledy na konkrétní dotčené vlastníky, ale paušalizovala, uskutečnily na rodu Kinských křivdy, které nemohly být nikdy důstojně napraveny, ba naopak, poválečný vzestup komunistické diktatury tyto hrdé Čechy ještě více poškodil. Je až s obdivem, že i přes všechny tyto nové poměry a zabor většiny majetku, zůstali chlumečtí Kinští nadále loajální republice a byli hrdi na své češství. Důkazem toho je i vážnost a uzalost potomků, kteří spravují po roce 1989 až do dnešních dní pozemky svých předků a díky nimž vděčí Žďár nad Sázavou a okolní obce za svůj nový rozkvět. Důkazem vděčnosti a uznání bylo oslovování syna Zdenka Radslava Kinského, Dr. Radslava Kinského pane kníže a účast několika tisíc lidí na jeho pohřbu. Stejně jako jeho otec a všichni předkové žil heslem, které mají v rodovém erbů: Bůh, Čest, Vlast.

9 Literatura

a. prameny:

Moravský zemský archiv Brno. Fond 214.

Moravský zemský archiv Brno. Fond 188.

Moravský zemský archiv Brno. Fond 212.

b. jiné zdroje

ASPI. Automatizovaný systém právních informací.

CODEXIS ACADEMIA. Národní a evropský právní informační systém.

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: www.psp.cz/eknih/

c. předpisy:

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, Ročník 1918, Státní tiskárna, Praha 1918.

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, Ročník 1919, Státní tiskárna, Praha 1919.

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, Ročník 1920, Státní tiskárna, Praha 1920.

d. monografie:

DROBNÍK, Jaroslav. *Základy pozemkového práva*. 3. aktualizované a doplněné vydání. Praha: nakladatelství Eva Rozkotová, 2010, 48 s.

FROLEC, Ivo (red.). *Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, 142 s.

HORÁK, Ondřej. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*. Praha: nakladatelství Libri, 2010, 288 s.

HORÁK, Ondřej. Zásahy státu do soukromoprávních vztahů. In VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (edd.). *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1. díl. Brno: Masarykova Univerzita, 2012, 368 s.

KALIVODOVÁ, Zuzana. *Meziválečná pozemková reforma v Československu a její průběh na majetku premonstrátského kláštera v Milevsku*. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Právnická fakulta, Katedra dějin státu a práva, 2005/2006, 65 s.

KÁRNÍK Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938)*. Díl první. *Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. 2. vydání. Praha: nakladatelství Libri, 2003, 451 s.

MARUŠÁK, Karel. *Šlechta, velkostatek a pozemková reforma*. Brno: nakladatelství Píša. 1919, 49 s.

MASLOV, Semenovič Sergěj. *Princip soukromého vlastnictví v pozemkových reformách poválečné Evropy*. Praha: Státní pozemkový úřad, 1927, 44 s.

OTÁHAL, Milan. *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*. Praha: Československá akademie věd, 1963, 263 s.

PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: nakladatelství Vesmír, 1923, 79 s.

PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I-II*. 4. vydání. Praha: nakladatelství Akademie věd České republiky, 1993, 867 s.

PODZIMEK, Jaroslav. *Vývoj čs. statistiky do vzniku Státního úřadu statistického*. Praha: nakladatelství VUSEI, 1974, 309 s.

RICHTER, Karel. *Sága rodu Kinských*. [ČESKO: s. n.], 2008, 144 s.

SEDLÁČEK, Jaromír. *Pozemková reforma. Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922, 294 s.

VALENTA, Aleš. *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století:(chlumečtí Kinští v letech 1740-1770)*. Hradec Králové: nakladatelství Gaudeamus, 2006, 170 s.

VONKA, Rudolf. *Pozemková reforma. Prováděcí zákony zákona záborového (ze dne 16. dubna 1919). S přehledem současného stavu zemědělství našeho.* Praha: nakladatelství Švejda, 1920, 131 s.

VOŽENÍLEK, Jan. *Pozemková reforma v Československé republice 2. vydání.* Praha: nakladatelství Česká agrární společnost, 1924, 224 s.

VOŽENÍLEK, Jan (ed.). *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy. Země Česká a Moravsko-slezská.* Praha [ČESKO: s. n.], 1930, 991 s.

VOŽENÍLEK, Jan. *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonizace v Československé republice.* Praha: nakladatelství Česká agrární společnost, 1919, 11 s.

e. periodika:

Národní politika, ročník 29

Slovácké noviny, ročník 37

Seznam použitých zkratk

č. j. - číslo jednací

kart. - karton

MZA – moravský zemský archiv

p. l. – půda lesní

p. v. – půda veškerá

p. z. – půda zemědělská

SOA – Státní oblastní archiv ve Žďáru nad Sázavou a Státní oblastní archiv v Zámrsku

SPÚ – Státní pozemkový archiv

z. č. – zákon číslo

Resumé (Abstract)

Cílem předkládané práce je názorné přiblížení osudů majetku Kinských po vzniku samostatného Československého státu v letech 1918 – 1939. K hlavním podkladům této práce byla využita zejména odborná literatura, dále archivní zdroje, zejména z fondů Moravského zemského archivu v Brně, Národního archivu v Praze.

V první kapitole se budu zabývat historií rodu Kinských a jejich nabývání majetku, největší rozkvětem a celkovou výměrou majetku.

Druhá kapitola je určena pozemkové reformě, jejím příčinám vzniku, právním aspektem. Budu zejména historicky-právně analyzovat období, kdy reforma a následné přerozdělení půdy začalo. Doba vzniku první republiky šlechtickým rodům nepřála, jako jedni z velkých majitelů pozemků, byli změnou poměrů a následně pozemkovou reformou, dotčeni nejvíce.

Třetí kapitola se bude zabývat samotným průběhem pozemkové reformy, pokusím se průběh ukázat na názorných příkladech na majetku Kinských, zejména na velkostatku Polná-Přibyslav-Žďár.

The purpose of this thesis is to get a closer view to fates property Kinsky after the establishment of independent Cechoslovakia in 1918 – 1939. The main background to this work were used mainly literature, as well as archival sources, especially from the funds of the Moravian Archives in Brno, the National Archive in Prague.

In the first charter, I will discuss the history of the Kinsky family and their acquisition, the largem flowering and total area of the property.

The sekond charter si land reform, the causes of, the legal aspekt. I wil especially historically-legally analyze the period hen reform and subsequent land redistribution began. The timing of the first republic aristocratic families did not want him as one of the big land owners were changing conditions and subsequently land reform, the most affected.

The third charter will deal with the actual proces sof land reform to try show progres sof land reform to try to show progress on the illustrations on the property Kinsky, especially on a large estate Polná-Přibyslav-Žďár.